

KÁDÁR TAMÁS

III. ANDRÁS KIRÁLY ITINERÁRIUMA (1278–[1290]–1301)

A Magyarország középkori történetével foglalkozó kutatás — mint arra legutóbb Horváth Richárd rámutatott I. Mátyás és második hitvese, Beatrix királyné tartózkodási helyeit közreadó munkájában — uralkodóink, illetve azok családtagjaik és az egyéb, köztörténetünkben fontos szerepet játszott személyek itineráriumainak vonatkozásában sajnálatos módon igen tekintélyes, nagyjából egy évszázados lemaradásban van a nyugat-európai, elsősorban a német, francia és brit medievisztika mögött. Mindössze két meglehetősen régi és ebből következően szerfelett elavult és számos helyen javításra, pontosításra szoruló kézikönyv említhető a témában: Ráth Károly először 1861-ben megjelent, valamint Sebestyén Béla már jóval alaposabb, 1938-ban közreadott munkája. Újabb hosszú szünet után, 1984-ben, a Századok oldalain Engel Pál publikálta az első országnagyi tartózkodási hely-jegyzéket, Hunyadi János kormányzó (1446–1452), majd négy évvel később a király az oligarchákkal vívott hosszú harcairól írt alapos tanulmánya mellékleteként ő közölte I. Károly (1301/1307–1342) uralkodása — vizsgálata tárgyául választott — 1310–1323 közötti időszakának a korábbi listákhoz képest adatgazdagabb itineráriumát is.¹ Az utóbbi két évtizedben alkalmasint nem kis részben épp Engel e területen kifejtett tudományos tevékenysége és buzdítása nyomán a középkori itineráriumok kutatása szembetűnően fellendült, aminek köszönhetően több értékes kötet és cikk látott napvilágot a témában, főként a késő középkort illetően.²

Az Árpád-kori uralkodók és előkelők itineráriumainak kutatása és publikálása terén, gyaníthatóan az igen szűkös forrásadottságok és a — valószínűleg részben ebből is következő — kutatói érdeklődés hiánya okán, még szembetűnőbb hiátus mutatkozik. Ezen szűkösség csökkentése érdekében nemrégiben épp e folyóirat oldalain publikáltuk — az Árpád-ház minél több XIII. századi uralkodója itineráriumának elkészítését és megjelentetését célzó vállalkozásunk első részeként — IV. László király kommentárokkal ellátott tartózkodási hely-jegyzékét.³

1 Engel, 1984.; Engel, 1988. 136–139. p.

2 Sroka, 1996.; C. Tóth, 2004.; C. Tóth, 2009. 64–73. p.; Engel – C. Tóth, 2005.; Horváth – Neumann, 2012. 141–154. p.; Spekner, 2015. 139–178. p.

3 Kádár, 2016.

Jelen munkánk ilyenformán a tervezett magyar királyi itinerárium-sorozat soron következő, kronológiai értelemben pedig értelemszerűen záró része. A tanulmány, illetve az adatsor összeállításakor, lévén nem láttuk okát változtatásnak, ugyanazon formai kereteket alkalmaztuk, és ugyanazon szerkesztési, válogatási, közlési és jegyzetelési elveket, illetve módszereket követtük, mint IV. László itineráriuma esetében.⁴ Ilyenformán — és ezt érdemes, sőt szükségszerű külön is hangsúlyoznunk — azon évszámjelölés nélkül kiadott oklevelek adatait, amelyek kelteként, ennél fogva az ott-tartózkodás időpontjaként több mint két esztendő is felmerülhet meglátásunk szerint, még akkor is kihagytuk a listából, ha azokat Borsa Iván — indoklással vagy anélkül — valamely év alatt felvette kritikai okmánytárába. Így — a király Lóréven írásba foglalt *mandatuma* (RA 3816. sz.), Somogyról a mindenkori szlavón bánhoz szóló parancslevele (RA 3873. sz.), két zólyomi keltezésű (RA 3904–3905. sz.) és több Budán lejegyzett utasítása (RA 4019., 4057. sz.) mellett — számos olyan okmány is kimaradt a munkánkból, amelyeket a kutatás általában datáltként ismer, illetve elfogad.⁵

A tartózkodási adatok gyűjtésének és közre adásának körét itt szintén kiterjesztettük az uralkodó trónra lépése előtti időszakra, jelesül önjelölt, címzetes szlavón hercegsége tartamára is, így adatsorunk kezdő, illetve végpontjául 1278 májusa, András első konkrét és csaknem bizonyos napi dátumhoz is köthető (nem mellesleg magyarországi) tartózkodási helye, valamint — természetesen korai elhunytának időpontja — 1301. január dereka szolgál. A fontosabb köz- és hadtörténeti eseményekre jelen tanulmányban is utaltunk a településnév utáni zárójelészben, valamint ugyancsak hasonlóképp IV. László itineráriumához, az uralkodó elnöklétével, illetve részvételével megtartott országgyűlésekre, tartományi (erdélyi, szlavóniai) *congregatio*kra és a kisebb, néhány megye részére szervezett királyi közgyűlésekre, valamint a király által vezetett hadjáratokra megkülönböztető jelöléssel is igyekeztünk felhívni a figyelmet: az olvasó a kapcsolatos dátumok mellett felső indexben, az előbbieket (országgyűlések, az uralkodó elnöklétével tartott közgyűlések) esetében □, az utóbbiakéban pedig ○ karaktert talál.

III. András királynak — 10 és fél esztendei országlása idejéből — körülbelül 730 hiteles vagy nagy valószínűség szerint annak minősíthető kiadványa ismert. Ez a szám időarányosan csaknem minimálisan marad el IV. László átlagos

4 Kádár, 2016. 4–6. p.

5 Összesen 14 évszámjelölés nélküli, Borsa I. által véleményünk szerint vitathatóan keltezett oklevél adatait hagytuk ki munkánkból, jelesül a következő kiadványokat: RA 3679., 3816., 3854., 3865., 3873., 3904., 3905., 3972., 3955., 4019., 4025., 4057., 4175., 4197. sz.

oklevél/hónap-mutatójától, András uralkodása időszakából mintegy 69–70, míg előde országlása idejéből átlagosan 73 királyi diplomáról tudunk havonta. III. András meghatározható vagy kikövetkeztethető típusú kiadványainak (nagyjából épp 700 tétel) pontosan fele, tehát körülbelül 350 oklevele *privilegium*, a király *patenseinek* száma kevéssel meghaladja a 130-at (18.8%), a *mandatumoké* mintegy 170 (24.6%). A fennmaradó nagyjából 45 irat közül tíz *memorialis*, öt perhalmaztó oklevél, 11 a kiadó megnevezése nélkül kibocsátott, úgynevezett *damus pro memoria*-oklevél, a maradék pedig néhány egyéb típusú okmány (*missilis*, ítéletlevél, ügyvédvalló oklevél, stb.). Az itinerárium alapját természetesen jelen esetben is a keltezés időpontját, valamint helyét egyaránt közlő *patensek* és *mandatumok* adják, a tartózkodási hely-listán III. András uralkodása idejéből 193, az egész vizsgált időszakból pedig mindösszesen 199 adat szerepel. 1290. július 29. után tehát átlagosan körülbelül 20 naponta van teljesen, vagy legalábbis igencsak biztosnak tekinthető információnk a király hollétéről, ami egyébként érdekes módon szintén csak minimálisan tér el IV. László oklevelezési gyakorlatának ugyanezen mutatószámától (21). A király uralkodása alatti tartózkodási helyeinek tekintetében a leginkább ismert, illetve feltárható év — elsősorban az ausztriai hadjárat idején, illetve az azt követő hónapokban, az első kegynyilvánításokkal megélénkült oklevelezésnek köszönhetően — az 1291-es esztendő, 42 adattal, a legkevesebb információnk 1295-ből van: amikor is mindössze hat, az uralkodó hollétéről tanúskodó adat áll rendelkezésünkre.

Tanulmányunk végén egy külön fejezetben, mintegy újtásként, remélve, hogy nem bizonyul haszon nélkülinek, sőt talán továbbgondolásra ösztönzi majd az érdeklődőket, röviden, néhány oldalnyi terjedelemben — ahhoz, kivált a fontosabb kérdéses események és tartózkodási helyek vonatkozásában, több külön megjegyzést, észrevételt téve — összefoglaltuk, illetve elemeztük III. András itineráriumát.

1278. máj. 27. Kehida mellett (*apud Keedhyda*; Zala m., ma Kehidakustány, uo., *Csánki* III. 69. p.; DF 200 733., VVO 96. p., RA 3984. sz.; mint szlávón herceg)
- 1287., tavasz? Nyugat-Magyarország, feltehetően a Kőszegiek Vas vagy Zala m.-i birtokai (l. *Pauler*, 1899. 394–395. p.; *Lenkey – Zsoldos*, 2003. 148. p.)
- 1290., tavasz? Muraköz, Sztrigó vára vidékén (Zala m.; ma Štrigova, Međimurska županija, Horvátó., *Csánki* III. 16–17. p.; Ottokars Österreichische Reimchronik. In: CFH III. 1859–1860. p.)

1290. tavasz–júl. vége Bécs (I. Albert osztrák és stájer herceg laza őrizetében; Ottokars Österreichische Reimchronik. In: CFH III. 1862–1866. p.)
1290. júl. 22–25. körül Pozsony (Ottokars Österreichische Reimchronik. In: CFH III. 1866. p.; *Kádár*, 2013. 8–9. p.; ÁÚO V. 37. p.; ÁÚO X. 18–19. p.)
1290. júl. 25–26. körül Buda (Ottokars Österreichische Reimchronik. In: CFH III. 1866. p.; *Lenkey – Zsoldos*, 2003. 136. p.; *Kádár*, 2013. 8. p.: 17. jegyz.)
1290. júl. 29. Székesfehérvár (megkoronázása; *Kádár*, 2013.)
1290. júl. 31. körül⁶ Székesfehérvár (DL 30 586., RA 3705. sz.)⁶
1290. szept. 1. Buda (DF 200 041., RA 3657. sz.)
1290. szept. 1.⁶ Óbuda mellett (*iuxta Veterem Budam*; DF 248 535., RA 3656. sz.)
1290. szept. 6. Esztergom (DL 1291., RA 3661. sz.)
1290. szept. 8. Esztergom (DF 283 759., RA 3662. sz.)⁷
1290. szept. 9. Esztergom (DL 1292., RA 3664. sz.)
1290. szept. 10. Esztergom (DF 265 463., RA 3667. sz.)
1290. szept. 22. Zólyom mellett (*prope Zolum*, Zólyom isp., ma Zvolen, Besztercebányai kerület, Szlovákia; DF 237 796., RA 3668. sz.)
1290. szept. 26. Zólyom (*Zolum*, DF 238 571., RA 3669. sz.)
1290. okt. 17.? Szenna mellett (*iuxta Scenna*; Abaúj m., ma Abaújszina; Seňa, Kassai kerület, Szlovákia, *Györffy* I. 148–149. p.; DF 285 763., RA 4632. sz. A *mandatum* keltének évére és valószínűsíthető helyére l. *Kállay*, 1903.; *Székely*, 2013. [különösen: 38–40. p.], amit azzal a megjegyzéssel egészíthetünk ki, hogy a településnév azonosításakor az Ung megyei és esetleg — kisebb eséllyel — a nógrádi

6 A király egyik 1291. febr. 22-i *privilegium*ában említi, hogy — véleményünk szerint júl. 29-én történt (l. *Kádár*, 2013.) — koronázását követően Székesfehérvárott országgyűlést tartott.

7 A király — rokonához, I. Jakab szicíliai királyhoz (ur.: 1285–1296) intézett — levelében értesíti azt trónra lépéséről, így kelte egyértelmű.

- Szena is szóba jöhet. [Az előbbi ma Ungszenna; Senné, Kassai kerület, Szlovákia, l. *Csánki* I. 398. p.; az utóbbi ma Nógrádszena; Senné, Besztercebányai kerület, Szlovákia, l. *Györffy* IV. 298. p.]
1290. okt. 23.? Eperjes mellett (*prope Epuries*; Sárosi isp., ma Prešov, Eperjesi kerület, Szlovákia, *Csánki* I. 285–286. p.; DL 47 825., RA 3672. sz.)⁸
1290. nov. 29. Szepesvár alatt (*sub castro Scepus*, Szepes m., ma Spišský hrad, Zsigra; Žehra területén, Eperjesi kerület, Szlovákia, *Csánki* I. 249–250. p.; DF 218 526., RA 3677. sz.)

8 Évszámmegejelölés nélküli, Szent Simon és Júdás apostolok ünnepe (okt. 28.) előtt való hétfőn, Eperjesen kiadott oklevelében a király utasítja Henrik szlavón bánt, hogy Miklós fiai, István és Mikó nemeseknek adja vissza a Regnia mellett fekvő, a báró által elfoglalt örökölt birtokukat. Borsa I. Henrik bán —, akit helyesen Héder nembeli Kőszegi „Nagy” Henrik szlavón bán fiával azonosított — említése, valamint a nyilvánvalóan Sáros megyei keltezési hely alapján az oklevelet 1290-re datálta. A legifjabb Kőszegi fivér 1290 végén valószínűleg már csakugyan viselte a szlavón báni méltóságot (teljes keltezésű oklevél szerint, azaz maradéktalan bizonyossággal csak 1291. jún. 24-től adatolható bántsága, l. RA 3729. sz.), azonban a császári káptalan egy 1293. febr. 11-i oklevelében úgyszintén Szlavónia bánjának címezi a nagy hatalmú bárót (CDCr. VII. 129–131. p.), aki ekkor egy rövid ideig, immár tehát másodízben, alkalmasint valóban betöltötte a hivatalt. Utóda, Baboníc Radoszláv csak a következő év szeptemberében szerepel szlavón bánként, ráadásul egy archontológiai szempontból hasonlóképp kérdéses nápolyi kiadványban (CDCr. VII. 186. p.), következőképp — szigorúan elviekben — Henrik akár 1293 őszén is a drávántúli tartományok élén állhatott, mint azok bánja (vö. *Zsoldos*, 2011. 48. p.). 1293-ban aug. 30. és dec. 26. között a király egyetlen tartózkodási helyét sem ismerjük, amely szokatlanul nagy hiátus egész itineráriumában, így tehát, szintén elméletileg, ekkor is sor kerülhetett az eperjesi *mandatum* kiadására. A parancslevél mellesleg hivatkozik ugyan az Óbuda mellett tartott — azaz kétségkívül az 1290. szept. eleji — országgyűlés azon rendelkezésére, amely határozottan előírta, hogy a jogtalanul, erőszakos hatalmaskodás révén elfoglalt javakat és birtokokat vissza kell juttatni eredeti tulajdonosaiknak (20. cikkely; l. *Lenkey – Zsoldos*, 2003. 137–138. p.), de a szövegben nem találunk utalást a *congregatio* óta eltelt idő tartamára. 1293-ban a keltezésben megjelölt hétfő Szent Demeter mártír ünnepnapja (okt. 26.) volt, ami értelemszerűen jóval kézenfekvőbb datálási alternatíva lett volna, tehát nem éppen támogatja az utóbbi évet. Összegezve az elmondottakat, a két felmerülő keltezési lehetőség közül 1290 jóval valószínűbbnek látszik. Ez év okt.–nov. fordulója táján a király bizonyosan Szepes megyében járt, szept. végén pedig Zólyomban volt (RA 3669., 3674. sz.), és bár kétséget kizáróan okleveles forrással nem adatolható, Kőszegi Henrik szlavón bántsága is bizonyosabbnak tűnik ekkoriban, mint 1293 októberében. Mindazonáltal, akár milyen csekély is az esélye 1291-hez képest, az előbbi év sem zárható ki, ezért a keltezést kérdőjellel vettük fel az itineráriumba.

1290. dec. 31.[□] Várad (*Varadinum*; Bihar m., ma Nagyvárad; Oradea, Bihar m., Románia; DF 278 284., RA 3683. sz.; a karácsonyi évkezdet szerinti keltére uo.; a Bihar, Szabolcs, Szatmár, Szolnok és Kraszna megyék részére tartott, jan. 5-én még ülésező közgyűlésen, vö. RA 3697. sz.)
1291. jan. 2. Várad (*Waradinum*; DF 200 043., RA 3694. sz.)
1291. jan. 5. Várad (*Varadini*; DL 82 740., RA 3697. sz., keltére Karácsonyi J. megállapítása alapján [l. *Karácsonyi*, 1902. 136–137. p., 269. sz.] uo.)⁹
1291. jan. 10. Mikcse (*Mykche*; Bihar m., ma Micske; Mișca, Bihar m., Románia, ÁMTF I. 643–644. p.; nincs OL DF-jelzete, Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Archiv Erdödy. Urkundensammlung/ Urkunden. D 2060 (72–9–1), *Kis*, 2004. 78. p.)¹⁰

9 Vízkereszt ünnepe előtti pénteken, Váradon kelt *patens*ében a király bizonyítja, hogy a Bihar, Szabolcs, Szatmár, Szolnok és Kraszna megyék számára tartott közgyűlésen a jelen volt nemesek Ubul fia Mihály fiát, Istvánt nyilvános gonosztevőnek nyilvánították, miért is elrendeli, hogy a nevezett az Angelus testvére, Péter, valamint az Aladár fia László falvaiban általa okozott 600 márkányi kárért — bírói eljárás mellőzésével — halállal lakoljon. Karácsonyi J. az öt megye részére rendezett váradí gyűlés említése alapján a kiadvány keltét 1291-re helyezte (*Karácsonyi*, 1902. 136–137. p., 269. sz.), amit forráshivatkozással ugyanakkor nem támasztott alá. Borsa I. külön kommentár nélkül, Karácsonyira hagyatkozva a mondott (1291.) év diplomái sorába vette fel az ítéletlevelet. A király 1291 legeleje mellett — elvileg — 1293 januárjának első napjait is Váradon tölthette (1292. dec. 27-én bizonyosan a bihari városban volt, következő oklevelét pedig jan. 11-én, Budán adta ki, l. RA 3953., 3958. sz.), a kérdéses gyűlésre tehát akár e napokban is sor kerülhetett volna, ekkor azonban nem tudunk királyi közgyűlés megrendezéséről. 1290–1291 fordulója vonatkozásában azonban egyértelmű, pozitív forrásadattal rendelkezünk a kérdést illetően, amelyből világosan megállapítható, hogy az uralkodó csakugyan ez időben tartotta — minden valószínűség szerint egyetlen — gyűlését az észak-alföldi megyék számára (1290. dec. 31.: RA 3683. sz.), ráadásul (1291.) jan. 2-án szintén Váradon bocsátott ki oklevelet (RA 3694. sz.), következésképp Karácsonyi keltezésének helytállóságához aligha fér kétség.

10 Évszám nélkül, vízkereszt ünnepe (jan. 6.) utáni szerdán, Mikcsén kelt *mandatum*ában a király megparancsolja B. váradí püspök, bihari ispánnak, hogy hirdesse ki Kozma fia Kozma jogát a pelbárhidai vámra. Kis Péter, az oklevél szövegének közreadója, Benedek püspök említése alapján 1291–1296 közé helyezte a kiadványt (*Kis*, 2004. 78. p.: 26. jegyz.). A megállapítást annyiban pontosíthatjuk, hogy az archontológiai adatok tanúsága szerint elvben 1297 is szóba jöhetne, Benedek utóda a váradí püspökség élén ugyanis 1297. júl. végén szerepel először (l. *Zsoldos*, 2011. 99. p.). A helynév azonosításakor hat település is felmerülhet, tudniillik a század

1291. jan. 29. Fülöp (*Phylpus*; Torda m., ma Kis-, Magyarfülpös; Filpișu Mic, Filpișu Mare, Maros m., Románia, *Csánki* V. 704–705. p.; DL 30 132., RA 3701. sz., keltére a király 1291. márc. 11-i átírása alapján uo.)
1291. febr. 9. Székelyvásárhely (*Forum Sicolorum*; Torda m., ma Marosvásárhely; Târgu Mureș, Maros m., Románia; DL 99 542., DPM 130. sz., kibocsátójának személyére, illetve az okmány keltére l. uo.; *Hegy*, 2013. 185–187. p.)¹¹
1291. febr. 22.? Gyulafehérvár közelében (Fehér m., ma Alba Iulia, Fehér m., Románia; DF 277 199., RA 3707. sz.)¹²
1291. febr. 24. Gyulafehérvár környékén (DF 277 200., RA 3708. sz.)¹³

végén alighanem már a zempléni, szabolesi, bihari, valamint a Veszprém, Sopron és Baranya megyei Mikse/Micske is létezett (*Csánki* I. 357., 520. p., II. 507. p., III. 242., 620. p.). A jan. eleji időpont alapján csaknem teljesen bizonyos azonban, hogy a király a Bihar megyei, Váradtól északkeletre fekvő faluban bocsátotta ki jelen oklevelét. Téli víz idején, ráadásul annak derekán az uralkodó, legtöbb elődéhez és utódához hasonlóan csak egészen kivételes esetben, sőt mondhatni, szinte soha sem mozdult ki székhelye, a budai palota falai közül, illetve ha ősz vége tájt még úton is volt, igyekezett mihamarabb oda visszatérni. Uralkodása alatt minden valószínűség szerint csupán egyetlen alkalommal töltötte az új esztendő első napjait vidéken: 1290. szept. és 1291. kora tavasza közötti nagy országjáró útja során, amikor Biharba is ellátogatott, és jan. 1. körül épp Váradon időzött (RA 3683., 3695. sz.). E napokban tartotta a püspöki székvárosban az észak-tiszántúli országrész öt megyéje számára közgyűlését (RA 3697. sz.), ahonnan Erdély felé folytatva útját, alkalmasint a mintegy 30 km-re található Miksére ment tovább. Hozzátehetjük: a parancslevél tárgya, jóllehet természetesen egyáltalán nem perdöntő, szintén Bihar megyei keletre mutat.

- 11 *A damus pro memoria*-oklevél kiadásának éve a kelet hely alapján nyilvánvaló és vitathatatlan, a király ugyanis csupán egyetlen alkalommal, 1291. első hónapjaiban járt Erdélyben (RA 3708., 3711. sz.).
- 12 A király az erdélyi káptalan kérésére megerősíti IV. Lászlótól kapott 1278. évi *privilegiumát*. III. András három nappal később bizonyosan Gyulafehérvár mellett tartózkodott (RA 3709. sz.), így feltehető, hogy már 22-én is a város vidékén, talán közvetlen közelében volt, és a káptalan ekkor kérte az adománylevelé átírására, illetve megerősítésére.
- 13 Az uralkodó Péter erdélyi püspök kérésére átírja és megerősíti IV. László 1282. márc. 21-i adománylevelét, és az abban foglalt települések kiváltságait a püspökség több más birtokára is kiterjeszti. Minthogy az erdélyi főpap személyesen, nem pedig képviselő révén fordult III. Andrásához, és az másnap bizonyosan Gyulafehérvár mellett tartózkodott (RA 3709. sz.), feleltébb valószínű, hogy az uralkodó már 24-én is a püspöki székváros közelében volt, és Péter — élve az alkalommal — ekkor folyamodott hozzá kérésével.

1291. febr. 25. Gyulafehérvár mellett (*apud Albam Jule*; DL 57 223., RA II/4. 38. p. [3709. sz.]
1291. márc. 11. Gyulafehérvár (*Alba Transsiluana*; DF 260 683., RA 3710. sz.)
1291. márc. 11. Gyulafehérvár mellett (*apud Albam Jule*; DL 29 099., RA 3711. sz.)
1291. jún. 5. Buda (DL 1316., RA 3726. sz.)
1291. jún. 17. Buda (DF 247 952., *Tóth*, 1985. 101–102. p.)¹⁴
1291. jún. 21.? Lórév (*Lurew*; Nagy-szigeti isp., ma Csepel-sziget, Pest m., *Györffy* IV. 203. p.; DF 283 095., RA 3728. sz., keltére és kiadójára uo., illetve DPM 131. sz.)¹⁵

14 Pál alországbíró említi másnap, 18-án, Budán kibocsátott oklevelében, hogy a mondott napon a király személyesen járult hozzá, hogy egy általa elrendelt bajvívás megtartása helyett a peres felek döntőbíráskodás révén egyezzenek meg, így csaknem bizonyos, hogy előző napon az uralkodó szintén a városban tartózkodott.

15 Évszámközlés nélkül, pünkösdi nyolcada utáni csütörtökön, Lóréven kelt *damus pro memoria*-oklevelében a király a színe előtt a veszprémi püspök által G. székesfehérvári bíró és a 12 ottani esküdt öt nappal korábban kezdett perét, a hadoszlás 22. napjára halasztja. A kiadványt Borsa I. a folyamatban lévő hadjárat említése okán helyezte a fenti évre, hozzátéve, hogy az uralkodó vélhetően Budáról Székesfehérvárra tartva ejthette útba a Nagy-sziget déli végében fekvő települést. A keltezési javaslat nagy valószínűség szerint helyes, de egy másik lehetőséggel is számolnunk kell, ugyanis a kiadványban említett hadoszlás a Kőszegi fivérek ellen vezetett 1296. évi katonai akcióval is összefüggésbe hozható. (A szintén a Kőszegiek hatalmának megtörése érdekében 1292 tavaszán indított hadjáratot ugyanakkor bizonyosan kizárhatjuk, tekintve az évben a király már jóval pünkösdi előtt is a délnyugati országrészekben, a Dráva vidékén tartózkodott, és csak jan. legelején tért vissza székhelyére. L. MES II. 329–332. p.; RA 3898. sz.) Jóllehet az 1296. évi vállalkozás esetében a gyaníthatóan a Buda szűkebb térségében gyülekező haderő csak júl. utolsó napjaiban kelt útra, és kezdte meg támadást, egy ismeretlen kibocsátótól származó *memorialis* szerint, amennyiben az Szócs Tibor datálási javaslata helytálló (l. ÁNHO 271–272. sz.), minthogy a hadjárat máj. 24-én már az abaúji Vizsolyban is tudott volt, az általános hadba hívási parancsot jóval korábban, talán a hónap első felében kiadták. A vizsgált királyi levél Borsa általi keltezése (1291) csak igen bonyolult, és számos feltevésen alapuló érveléssel támasztható alá. A per tárgya valószínűleg az a székesfehérvári várban lévő palota volt, amelyet a király két 1299-ben kelt oklevele szerint a város vezető polgárai, különösen „Dumbou” Miklós elfoglalt (RA 4212., 4269. sz.). Ha a Lóréven kiadott *damus pro memoria* és az utóbbi diplomák valóban ugyanazon ügy kapcsán készültek, oklevelünk keltét aligha tehetjük 1299-re, valamint talán az az előtti évekre sem, mert ekkor — 1299 szeptemberében legalábbis kétség-telenül — egy Miklós nevű polgár töltötte be a bírói tisztséget Fehérvárott, jelen kiadványában pedig a király G betűvel jelölte a városi tanács fejét. A székesfehérvári *magistratus* XIII.

1291. jún. 29. Székesfehérvár (DL 91 789., RA 3731. sz., valószínű keltére uo.; Kőszegi János tárnokmesterségére: *Zsoldos*, 2011. 64. p.)
1291. júl. 3.° Székesfehérvár (DL 49 677., RA 3735. sz.)¹⁶

század végi tagjairól és bírairól, sajnos jóformán semmit sem tudunk, III. András országglása idején a fenti forrásokon kívül csupán egyetlen oklevélben, Rátót nembeli Domonkos tárnokmester egy — szintén az évszám elhagyásával, Szent György-nap (ápr. 24.) tizenötödje előtt való pénteken (azaz valamikor máj. elején) lejegyzett — oklevelében bukkannak fel. Ezen kiadvány keltét illetően ismét csak tapogatózásra vagyunk kénytelenek hagyatkozni, lévén egyetlen támpontunk, hogy a — tárnokmesterséget 1291 végétől egészen III. András elhunytáig viselő — országnagy *intitulatio*jában ispáni hivatalt nem tüntet fel. Domonkos legkésőbb 1297 decemberétől somogyi ispán is volt, és 1299. júl. közepétől Nógrád megye élén szintén kimutatható (tisztségeire I. *Zsoldos*, 2011. 64., 173., 195. p.). Figyelembe véve továbbá, hogy a király kedvelt bárója a somogyi ispánságot minden jel szerint közvetlenül Héder nembeli Miklós nádortól vette át, sejtethető, hogy a tárnokmester új, somogyi megbízására a Kőszegi fivérek első lázadásával összefüggésben, még 1296 nyarán, vagy második felében került sor (I. *Lenkey – Zsoldos*, 2003. 198–199. p.). Az országos és udvari méltóságviselők, de különösképp a nagybírák oklevelezési gyakorlatát vizsgálva ugyanakkor azt találjuk, hogy amennyiben a nagybírói poszt mellett megyéspáni széklet is betöltöttek, önmegnevezéseikben az utóbbi tisztségeiket is rendre, megjelölték. (Azon 116 eredeti, átírásban, hiteles másolatban fennmaradt vagy kiadásból ismert nádori oklevél közül például, amely — a XIII. század második felében — olyan időszakokban kelt, amikor az adott főúr valamely ispánsága is bizonyított, csupán öt nem tünteti fel a kiadó ispáni mellék hivatalát, illetve egyéb *dignitasait*, I. ÁNHO 80–323. sz. Az országbírói kiadványok vonatkozásában még egyértelműbb a kép, az említett szempontoknak megfelelő 22 oklevél közül valamennyi *intitulatio*jában megtaláljuk az éppen viselt ispánságot is, vö. ÁOHO.) Domonkos *mandatumát* így feltételesem 1297, esetleg 1296 elé datálhatjuk, és ha ama vélelmünk is megfelelnek a valóságnak, hogy a tárnokmesteri kiadványban említett Miklós bíró azonos az 1299-ben szereplő „Dumbou” Miklós, szintén fehérvári városbíróval, valamint annak hivatalviselését nem szakította meg egy G betűvel kezdődő nevű patrícius a *magistratus* élén, értelemszerűen a *damus pro memoria*-oklevél keltét is a fenti időpontok előttré helyezhetjük. Ez esetben pedig kiadványunk aligha készülhetett 1296-ban vagy később, következésképp úgy látszik, kiadásának éve valóban csak 1291 lehet. Borsa I. már említett megjegyzése, miszerint ez évben a lórévi tartózkodás jól beilleszthető a király itineráriumába, közvetve alátámasztja gondolatmenetünk konklúzióját: András az Ausztria elleni hadjárata kérésülvén, Budáról Fehérvárra menet talán egy rövidebb pihenés céljából látogatott el a Nagy-szigetre. Végeredményben ugyanakkor, noha minimális a valószínűsége, az 1296. év sem zárható ki, ezért az adatot inkább kérdőjellel szerepeltetjük.

- 16 Az uralkodó említi *privilegiumában*, hogy annak kiadására azon napokban került sor, amikor az (I.) Albert osztrák herceg ellen indított hadjárat alkalmával — a királyi zászló magához vétele és kibontása céljából — a fehérvári székesegyházhoz érkezett. Ezek alapján, miként az Borsa I. is tette, az oklevelet csak a fenti évre datálhatjuk.

1291. júl. 8.º Komárom (*Kamarun*; Komárom m., ma Komárom-Esztergom m.; DF 230 227., RA 3740. sz.)
1291. júl. 10.º Győr (Győr m.; DL 49 613., RA 3741. sz.)¹⁷
1291. júl. 11.º Győr (*Jaurinum*; DF 230 227., RA 3742. sz., keltére Zágráb város tanácsának 1291. aug. 11-i átírása alapján uo.)
1291. júl. 14.º az abdai hídnál (*iuxta pontem Abada*; Abda, Győr m., ma Győr-Moson-Sopron m.; DL 91 134., RA 3744. sz.)
1291. júl. 29. körül^o Rohrau vára alatt (Osztrák Hercegség, ma Alsó-Ausztria, Ausztria; DL 99 872., RA 3749. sz.)¹⁸
1291. júl. 23. táján^o Königsberg (Osztrák Hercegség, ma Alsó-Ausztria, Ausztria, Fischamendtől délre; Ottokars Österreichische Reimchronik. In: CFH III. 1874. p.; a király állítólag öt napig táborozott seregével a — feltehetőleg ezen esemény nyomán nevet kapott — dombon és térségében)
1291. júl. 27. körül^o Schwechat mellett (Osztrák Hercegség, ma Alsó-Ausztria, Ausztria; Ottokars Österreichische Reimchronik. In: CFH III. 1874. p.; Wertner, 1916. 358. p.)
1291. aug. 2.º Walter vár melletti táborban (*in castris prope castrum Wolter*, Osztrák Hercegség, ma Unterwaltersdorf, Alsó-Ausztria, Ausztria; DF 282 082., RA 3775. sz.)
1291. aug. 4.º Walter vár mellett (*iuxta castrum Wolter*; DF 277 204., RA 3779. sz.)
1291. aug. 6.º Walter vár alatt (*sub castro Wolter*; DF 263 602., RA 3781. sz.)
1291. aug. 9.º Bécs mellett (*prope Viennam in Austria*; DL 1321., RA 3782. sz.)

17 A király említi oklevelében, hogy az abban foglalt kegynyilvánításra akkor kérte az adományos, amikor seregével — Székesfehérvárról, ahol kibontotta az ország hadilobogóját, Ausztria ellen vonulván — Győrbe érkezett. Fentiek a *privilegiumot* egyértelműen az 1291. év júliusára datálják, amit egyébként az uralkodó másnapi, szintén győri keltezése is alátámaszt (RA 3742. sz.).

18 A vár alatti harcok időpontjára és egyéb körülményeire: Wertner, 1916. 358. p.

1291. aug. 17.° Bécs vár alatt (*sub castro Viennensi*; DL 1324., RA 3792. sz.; *Chronicon Austriacum* Anonymi. In: CFH I. 515. p.)
1291. aug. 24.° Fertőfő (*Fe[rteu]fu prope villam Zombothel*; Moson m., ma Nezsider; Neusiedl am See, Burgenland, Ausztria, Györffy IV. 182. p.; DL 97 992., RA 3796. sz.)
1291. aug. 26.° Pozsony, vagy a város közvetlen közelében, a határ innenső oldalán (DL 919., RA 3801. sz.)¹⁹
1291. aug. 28.° Hetesér mellett (a későbbi Köpcsény, Moson m., ma Kittsee, Burgenland, Ausztria, Györffy IV. 154. p.; I. Albert osztrák és stájer herceggel való személyes találkozója; Ottokars Österreichische Reimchronik. In: CFH III. 1882. p. (43925.); *Pauler*, 1899. 432–433. p., *Wertner*, 1916. 364–366. p., *Lenkey – Zsoldos*, 2003. 173. p.)
1291. aug. 29. Buda (DL 1491., RA 3806. sz. A kelettel kapcsolatos, valóban gyanút keltő kérdésre l. DPM. 133. sz.)
1291. szept. 7.? Esztergom (DL 30 359., RA 3807. sz.)²⁰

19 A király oklevelében említi, hogy az adományosok akkor kérték IV. Lászlótól 1275-ben kapott *privilegium*uk megerősítésére, amikor (I.) Albert osztrák herceg elleni szerencsés kimenetelű hadjáratáról visszatérőben Pozsony városához érkezett (l. még Ottokars Österreichische Reimchronik. In: CFH III. 1882. p.).

20 Az évszám nélküli, Szűz Mária születésének ünnepe (szept. 8.) előtti pénteken, Esztergomban kiadott oklevelében a király utasítja az erdélyi káptalant, hogy tartson vizsgálatot a szolnoki vár Kerő nevű földjét illetően, hogy annak adományozása királyi joghoz tartozik-e. A parancslevelet a gyulafehérvári káptalan keltezetlen válasza alapján az uralkodó 1293. okt. 6-án írta át. Borsa I. a *mandatumot* azon érveléssel datálta 1291-re, miszerint a királyi átírás időpontja alapján kézenfekvő 1293. évben az uralkodó aug. végén Szegeden járt, az előző esztendőben pedig az ország délnyugati részeiben tartózkodott a kérdéses napokban. A Borsa szerint ilyenformán tehát bő két évvel később történt a megerősítés, a parancslevél általa javasolt 1291. évi kelte azonban több szempontból is megkérdőjelezhető. Egyfelől 1291-ben a Kisboldogasszony ünnepe előtti nap péntekre esett, így ha az oklevél valóban ekkor kelt, a napi dátumot jóval egyszerűbb és világosabb lett volna a „Boldogságos Szűz születése ünnepének vigiliáján” szerkezettel megjelölni. III. András azon *mandatumai* közül, amelyek egy állandó ünnep előtti vagy azt követő napon keltek, 13-at datáltak a *vigilia* vagy a *crastino* szó használatával, ezzel szemben csak egyet találunk, ahol a hét valamely napját adták meg. A *patensek* tekintetében is szembevetendő a különbség, az előbbieké javára, ott az arány 13:3. Ez persze nem perdöntő észrevétel, mindazonáltal talán nem irreleváns információ, főként azzal együtt, hogy 1293. évben (ekkor

1291. szept. 16. Buda (DL 38 660., DPM 134. sz., keltére és kiadójára uo.)
1291. okt. 7. Bölcske (*Bulchke*; Tolna m., ma uo., *Csánki* III. 419. p.; DF 201 658., RA 3821. sz.)
1291. okt. 27.? Esztergom (DL 93 871., RA 3826. sz., keltére uo.)²¹

a fenti péntek szept. 4. volt) ez kérdés nem merül fel a *datatio* szövegezésének vonatkozásában. Másrészt ugyanakkor a király aug. 29-i szegedi tartózkodása nem zárja ki, hogy hat nappal később már Esztergomban legyen, a két település közötti mintegy 220 km-es táv kevesebb idő alatt is kényelmesen teljesíthető, amit — ha gondolatkísérletünk helytálló — András király és kísérete a közlekedési viszonyok tekintetében az év egyik legideálisabb idő-, illetve vízjárású, késő nyári szakaszában tett meg. 1292 vonatkozásában Borsának ellenben már kétségtelenül igaza van, ebben az évben ugyanis az uralkodó dec. végéig a Dráván túli országrészekben tartózkodott, és amennyiben forrásadataink megfelelnek a valóságnak, előző, a Szeged és Esztergom közötti út teljesítéséhez szükséges idővel kapcsolatos állításunkat közvetve alátámasztva, dec. 26. után hihetetlenül gyorsan, mindössze kilenc napon belül Budára ért Zágrárból (RA 3894., 3898. sz.). Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azonényt sem, hogy 1293-ban, szegedi látogatása után a király következő vitán felüli tartózkodási helye Várad, ahol dec. 27-én bukkan fel (RA 3953. sz.). E keltezése inkább annak vélelmezését erősíti, hogy az elmúlt hónapokat is a Tiszától keletre eső megyékben töltötte, de az idő arra szintén sokszorosan elegendő, hogy az ősz folyamán még Esztergomot is felkereshette a bihari utazás előtt. Az elmondottak alapján tehát úgy véljük, nincs okunk az 1293. évi kelet kizárására, a két alternatíva között nem lehet dönteni, miért is az adatot kérdőjellel vettük fel összeállításunkba.

- 21 Az uralkodó Szent Demeter vértanú ünnepének (okt. 26.) másnapján, Esztergomban kiadott *mandatum*ában megparancsolja a vasvári káptalannak, hogy Andornok fia Pétert és társait Csapó fia András ispán ellenében alkalmas időpontra idézzék meg jelenléte elé. Borsá I. a kiadványt a király 1291. nov. 1-jei esztergomi tartózkodása alapján helyezte a mondott évre, minthogy azonban az itinerárium tükrében több más esztendő (így pl. 1293, 1294, 1295) is felmerül, egyéb kormeghatározó információkat is mérlegelnünk kell. Az oklevél készültének *terminus ante quem*-je nagy valószínűséggel 1293 végében határozható meg, lévén a felperes András ez évben ugyancsak a vasvári káptalan *privilegium*ának tanúsága szerint egyfelől Andornok fia Péterrel megállapodott Monyorósd, Pókafölde, Alsár és Gelse nevű birtokaik megosztásáról és egyéb vitás ügyeik rendezéséről, másrésztől vasi fekvőségeit egyidejűleg felosztotta három fia között (HO VI. 400–402. p.; ÁNHO 259. sz.). Ugyanakkor a király parancslevelében András panasza nyomán megidézendő személyek mindannyian Vas megyei lakosok voltak, és kétségkívül a vizsgálat tárgya is valamely megyebeli dolog lehetett. Az András és fiai közötti birtokosztályt követően a Vasban fekvő földvagon ügyes-bajos dolgaiban már az utóbbiak számítottak illetékesnek, azaz minden bizonnyal nem atyjuk, hanem ők jártak el, akárcsak minden egyéb ügyben az 1290-as évek közepétől (HO IV. 83–84. p.; HO VI. 399–400. p.). Elképzelhető, hogy a két oklevél, pontosabban az azokban írásba foglalt dolgok valamilyen módon kapcsolatban állnak egymással, sőt végső soron még az sem kizárható, hogy András és Péter peren kívüli megegyezése épp a király előtt előadott panasz nyomán megindult hivatalos eljárás zárta le. Úgyszintén feltételezhető összefüggés a királyi *mandatum* és az uralkodó egy

1291. okt. 31.	Esztergom (DF 200 045., ÁHHKO 262. sz.) ²²
1291. nov. 1.	Esztergom (DL 68 087., RA 3830. sz.)
1291. nov. 2.?	Esztergom (DL 49 681., ÁHHKO 263. sz.) ²³
1291. nov. 15.	Korpona (<i>Corpona</i> ; Hont m., ma Krupina, Besztercebányai kerület, Szlovákia; DF 248 315., RA 3835. sz.)
1291. dec. 6.	Pozsony (<i>Posonium</i> ; DF 201 659., RA 3838. sz.)
1291. dec. 30.	Esztergom (DF 237 226., RA 3844. sz., keltére az esztergomi stefanita konvent 1292. jan. 4-i átírása nyomán u.)
1291. dec. 31.	Esztergom (DF 259 031., RA 3845. sz.) ²⁴
1292. jan. 10.	Buda (DF 273 691., RA 3856. sz.)

másik, hasonlóképp az évszám elhagyásával, Budán kiadott, a vasvári káptalanhoz címzett parancslevelének tartalma között: ezen diplomájában ugyanis a király Csapó fia András panaszára utasítja a vasvári káptalant, hogy Vasvár falunagyját, a település több nevesített lakóját, továbbá ezek szervienseit, köztük Andornok fia Pétert is, idézze meg jelenléte elé (RA 4348. sz.). A két *mandatum*ból olvasható névsor nagyrészt megegyezik, bár Péter nem az első helyen, azaz várható alperesként, hanem csak ötödikként, azonfelül a szerviensek között szerepel. Amennyiben vizsgált oklevelünk valóban 1293 vége előtt készült, kelteként 1291 mellett csupán 1293 jöhet szóba, tekintve 1292 októberében a király Szlavóniában tartózkodott, sőt meglehet, hogy még ekkor is Héder nembeli Kőszegi János fogságában volt (l. Szabó, 1884. 106–110. p.; Lenkey – Zsoldos, 2003. 181–182. p.). 1293 őszén sajnos egyetlen tartózkodási helye sem ismert, de minthogy aug. végén Szegeden, dec. 27-én pedig Váradon keltezett (RA 3947., 3953. sz.), mindenképp csábító a gondolat, hogy a közbeeső négy hónapot is a Tiszán túli, keleti országrészekben töltötte. 1291. nov. 1-jén ugyanakkor bizonyosan Esztergomban időzött (RA 3830. sz.), és alighanem már az előző napon is a városban volt (l. alább). Mindazonáltal, noha csaknem teljesen bizonyosnak tekinthetjük, hogy a vizsgált oklevelet is ebben az évben bocsátották ki, és az 1293. évi keletnek összehasonlíthatatlanul csekélyebb a valószínűsége, a kiadványt, tekintettel a minimális, de figyelmen kívül nem hagyható bizonytalansági tényezőre, inkább kérdőjellel vittük fel adatsorunkba.

- 22 Az oklevelet Fenenna királyné bocsátotta ki, de tekintettel az uralkodó okt. 27-i és nov. 1-jei kiadványaira, az feltehetően szintén az érseki székvárosban tartózkodott e napon is.
- 23 Az oklevél Fenenna királyné kiadványa, de minthogy III. András az előző napon még bizonyosan Esztergomban tartózkodott (RA 3830. sz.), ugyanez megalapozottan valószínűsíthető nov. 2. vonatkozásában is.
- 24 A király Lodomérről esztergomi érsek kérésére a főpapnak és általa az érsekségnek adományozza Rozsnyóbánya birtokot és annak valamennyi tartozékát az utána fizetendő adókkal egyetemben. A kegyenylvánításra minden bizonnyal az uralkodó esztergomi tartózkodása napjaiban került sor.

1292. febr. 2.	Esztergom (DF 227 732., RA 3860. sz.)
1292. márc. 23.	Buda (DF 248 397., RA 3867. sz.)
1292. márc. 28.	Buda (DL 620., RA 3870. sz.)
1292. júl. 18.	Zágráb (<i>Zagrabia</i> ; eredetije nem fellelhető, RA 3883. sz.)
1292. júl. 25.	Zágráb (<i>Zagrabia</i> ; DL 91 137., DPM 137. sz., valószínű kiadójára és keltére uo.)
1292. aug. 4.?	Iváncs (<i>Iwanich</i> ; Zágráb m., ma Ivanić-Grad, Zagrebačka županija, Horváto.; DF 201 666., RA 3890. sz.) ²⁵

- 25 Évszámjelölés nélkül, Szent Péter bilincseiből való szabadulta ünnepe (aug. 1.) utáni hétfőn, Iváncson kelt kiadványában az uralkodó nyugtatja Sopron város polgárait, hogy nem nevezte ki János mestert, vasi és soproni ispánt soproni kapitánynak, másfelől ígéri, hogy elődeitől elnyert és eddig is élvezett szabadságaikban, az (V.) István és (IV.) László királyok által közjük telepített ijász népekkel egyetemben hiánytalanul meghagyja őket. Az oklevelet Borsa I. — a Szabó K. kelet-meghatározására (I. *Szabó*, 1884. 109. p.: 2. jegyz.) hagyatkozó — Karácsonyi J. alapján az 1292. évi diplomák közé vette fel, ami azonban alátámasztásra szorul. Szabó a keltetésben feltüntetett helynevet a Zágráb megye keleti határán fekvő településsel vélte azonosnak, és a *patens* kibocsátását ilyenformán III. András kalandos szlavóniai tartózkodásával hozta összefüggésbe, minthogy pedig a király uralkodása egésze alatt csupán egyetlen alkalommal, 1292-ben (az év tavasza és legvége között) járt a drávántúli tartományban, a datálásához — véleménye szerint — nem fér kétség. A magyar állam területén a kora középkorban ugyanakkor legalább még négy Iváncs/Ivánc nevű helység létezett, de minthogy a nógrádi, valamint a Fejér megye szívében, a Duna jobb partján található fekvőségek a XIII. század végén csak lakatlan földek voltak, az aradi Iváncsot pedig az itinerárium alapján minden bizonnyal kizárhatjuk (I. *Györffy* I. 179. p.; II. 389. p.; IV. 253. p.), csupán a Vas megyei falu, esetleg a zalai település (*Csánki* II. 758. p.; III. 64. p.) jöhet szóba. Az utóbbi Kőszegi János tartományuraságához tartozott, így ismerve az uralkodó és Henrik bán fiainak korán megromlott viszonyát, amely részükről már 1292-ben nyílt lázadáshoz és felségsértéshez vezetett, a köztörténeti adatok figyelembevételére is segítségünkre lehet a kérdésben. Szerencsénkire más támpontunk is akad. Az oklevél kiadásának időpontját — egy szfragisztikai észrevétel alapján — nagy valószínűség szerint 1297 dereka elé helyezhetjük, a hártya hátoldalán lévő pecsétmaradvány ugyanis a király eredeti, azaz még módosítatlan *tipariuma* első lapjának megkülönböztető jelek nélküli lenyomata: a körülbelül harmad részben megmaradt pecséten a király bal felkarja mellett nem látható ugyanis az oda 1297. okt. 18. előtt (I. DF 201 662.) bevéssett holdsarló. (III. András 1297-ben és 1298-ban eszközölt pecsétváltásaira: *Szentpétery*, 1930. 114. p.; *Sulitková*, 1982. 41. p.) 1291-ben, 1294-ben és 1296-ban aug. első napjaiban a király egyik Ivánc/Iváncs nevű településen sem járhatott (RA 3775., 3779., 3987., 4071. sz.), 1293-ban pedig ott-tartózkodása kevésbé valószínű, bár tagadhatatlanul nem kizárható. Az esetleges 1295. évi kelet ellen az szól, hogy abban az évben Szent Péter apostol szabadulásának ünnepe hétfőre esett, így az egy héttel későbbi napot alighanem más módon — leginkább az ünnep nyolcadát írva, vagy

1292. dec. 26.	Zágráb (<i>Zagrabia</i> ; DF 283 555., RA 3894. sz.)
1293. jan. 4.	Buda (DL 40 212., RA 3898. sz.)
1293. jan. 24.	Buda (DF 248 317., RA 3901. sz., keltére Marcell alországbíró 1293. febr. 25-i átírása alapján uo.)
1293. ápr. 2.	Szepes (<i>Scepus</i> ; DL 1360., RA 3915. sz., keltére a király 1293. ápr. 16-i átírása alapján uo.)
1293. ápr. 24.	Szepes (<i>Scepes</i> ; DL 40 215., RA 3919. sz.)
1293. máj. 3.	Szepes (<i>Scips</i> ; DL 83 143., RA 3920. sz.)
1293. máj. 7.	Szepes (DF 272 445., RA 3921. sz., keltére a király 1293. jún. 29-i átírása alapján uo.)
1293. máj. 15.	Buda (DL 1282., RA 3924. sz.)
1293. máj. 26.	Buda (DF 253 634., RA 3925. sz.)
1293. jún. 3.	Buda (DL 71 782., RA 3928. sz., keltére a pécsi káptalan 1293. júl.-i átírása alapján uo.)
1293. júl. 14.	Buda (DL 86 874., RA 3937. sz., vélelmezhető kiadójára a szöveg pontosításával: DPM 140. sz.; vö. RA 3936. sz.)
1293. júl. 25.	Buda (DL 1376., RA 3944. sz., keltére az egri káptalan 1293. évi átírása alapján uo., amelyhez hozzátehetjük: a király az előző évben júl. derekán bizonyosan Zágráb megyében volt [RA 3883. sz.], így kiadási ideje valóban csak 1293 lehet.)
1293. aug. 27.?	Szeged (<i>Zegedinum</i> ; Csongrád m.; DF 219 377., RA 3946. sz., helyes keltére uo.)
1293. aug. 29.	Szeged (<i>Zeged</i> ; DF 285 726., RA 3947. sz.)
1293. dec. 27.	Várad (<i>Waradinum</i> ; DL 40 219., RA 3953. sz.)

Szent Lőrinc napjához (aug. 10.) viszonyítva — jelölték volna meg. 1292-ben viszont a Zágráb megyei Iváncs mondhatni tökéletesen beleillik a király itineráriumába (I. RA 3883. sz.), és köztörténeti ismereteinkkel is összhangban van, jelesül Kőszegi János feltehetően nem sokkal később, Szlavónia ezen vidékén ejtette foglyul az uralkodót (*Szabó*, 1884. 97–113. p.; *Lenkey – Zsoldos*, 2003. 180–181. p.). Fentiek alapján Szabó K. keltezési javaslata csaknem bizonyosan helytálló, de minthogy — jóval csekélyebb valószínűséggel — az 1293. év is szóba jöhet, az adatot kérdőjellel iktattuk be az itineráriumba.

1294. jan. 11. Buda (DL 60 111., RA 3958. sz. A parancslevél keltét a király 1294. febr. 9-i, jelen *mandatumot* említő oklevele határozza meg.)
1294. jan. 12. Buda (DL 1382., RA 3959. sz.)
1294. márc. 3. Buda (DL 1363., RA 3965. sz.)
1294. máj. 18. Püspöki (*villa Puspuky prope Fylek*; Nógrád m., ma Fülekpüspöki; Biskupice, Besztercebányai kerület, Szlovákia; DF 262 636., RA 3970. sz., keltére a király 1294. szept. 25-i átírása alapján uo.)
1294. máj. 24. Szuha-völgy (*vallum Zuha*; minden bizonnyal a Gömör, illetve Borsod megyei, mai neveiken Szuha-fő és Kazincbarcika között folyó Szuha-patak völgye; DF 210 227., RA 3971. sz.)
1294. jún. 18. Rád (*Raad*; alighanem a Nógrád m.-i település, ma Pest m., *Györffy* IV. 287. p.; DL 95 541., RA 3974. sz., keltére az uralkodó 1295., ápr. 28. előtti átírása alapján uo. Vö. *Zsoldos*, 2011. 92. p.) (Szabolcs m.: *Csánki* I. 524. p.; Zemplén m.: *Csánki* I. 360. p.; Temes m.: *Csánki* II. 88. p.; Somogy m.: *Csánki* II. 637–638. p.)²⁶
1294. jún. 20. rádi völgy (*valle Raad*; Rád határában, Nógrád m.; DL 63 049., RA 3975. sz.)²⁷
1294. júl. 3. Buda (Tartalmi átírása: DF 219 469., RA 3978. sz. Az oklevél kelte a király egy másik parancslevele [RA 3977. sz.], illetve az egri káptalan mindkét kiadványt átíró 1294. évi *transcriptuma* alapján határozható meg.)
1294. aug. 3.° Várad (*Waradinum*; DL 322. fol. 7a., RA 3987. sz., keltére a váradi káptalan 1294. dec. 4-i átírása alapján uo.)

26 Rád eltérő lokalizálására: *Jakab*, 2008. 14. p.

27 Az Apa fia Gergely panasza nyomán a váradi káptalannak címzett, Keresztelő Szent János ünnepe (jún. 24.) előtti vasárnap, a rádi völgyben kiadott parancslevél kibocsátásának időpontja a király egy másik, csaknem megegyező keltezési hellyel és napi dátummal lejegyzett *mandatuma* alapján (RA 3974. sz., valószínűsíthető keltét l. ott) minden valószínűség szerint hasonlóképp 1294-re tehető.

1294. szept. 6.º Adorján vár alatt (*sub castro Adryan*; Bihar m., ma Adorian, Szalárd; Sălard területén, Bihar m., Románia; DL 1392., RA 3988. sz.)
1294. nov. 23. Buda (DF 281 799., RA 3996. sz.)
1295. febr. 16. Pásztó (*Pazthuh*; Heves m., ma Nógrád m.; DL 135., RA 4007. sz., keltére a váci káptalan 1295. márc. 27-i átírása alapján uo.)
1295. ápr. 14. Buda (DF 229 918., RA 4012. sz.)
1295. jún. 9.? Buda (DL 1881., RA 4025. sz., valószínűsíthető keltére uo.)
1295. jún. 11. Buda (DF 273 753., RA 4026. sz.)
1295. aug. 1.? Pétervárad mellett (*prope Peterwaradia*; Szerém m., ma Petrovaradin, Újvidék; Novi Sad része, Vajdaság, Szerbia; DL 105 271., CDH VI/1. 345. p., RA 4030. sz.)²⁸
1295. okt. 18. Buda (DL 106 087., RA 4036. sz., keltére Lodomér esztergomi érsek 1295. okt. 20-i átírása alapján uo.)

28 Az évszám megjelölése nélkül, Szent Jakab apostol ünnepének (júl. 25.) nyolcadán, Pétervárad közelében kelt *patensében* a király Ábrahám fia Miklóst hűséges szolgálatai elismeréséül a zólyomi „jobbágyfiak” közé emeli, egyúttal örökös birtoklásra neki adományozza annak a Badun faluban fekvő földnek a kétharmad részét, amelyet korábban apja és Bach birtokolt. A kiadványt Hédervári Lőrinc nádor 1437. aug. 11-i *transcriptuma* tartotta fenn, amely Balassa családbeli Demeter zólyomi ispán 1295. okt. 28-án lejegyzett, a zólyomi ispánsághoz tartozó fekvőségnak királyi utasítás értelmében végrehajtott határjárásáról és birtokba vezetésről, valamint Miklós a zólyomi várjobbágyok közé emeléséről beszámoló oklevelét is átírta (CDH VI/1. 346–348. p.). Borsa I. a király oklevelét az ispáni kiadvány kelte (1295. okt. 28.) alapján datálta 1295-re, amit egyébként III. András itineráriuma is támogat. Hédervári Lőrinc nádor egy harmadik oklevelét is átírt 1437. évi *privilegium*ában: egy állítólag szintén III. András által 1296-ban kibocsátott adománylevelet, amelyben — legalábbis annak szövege szerint — az uralkodó megerősítette Miklós kiváltságát és a neki jutott *donat*ot (RA 4069. sz.). Ezen oklevél tartalmazza egyébként Demeter ispán bizonyáglevelét, hitelessége azonban kétséges, tudniillik a kiállítójaként megjelölt Teodor alkancellár székesfehérvári prépostként szerepel benne, jóllehet a főpap 1295. ápr. 28. óta már győri választott püspök volt (*Zsoldos*, 2011. 92. p.). Ilyenformán egyetérthetünk Borsa véleményével, aki a királyi *privilegium*ot hamisnak minősítette, és Demeter oklevelének valódiságát is megkérdőjelezte. A hamisítás gyanúja meglátásunk szerint a vizsgált péterváradí keltezésű kiadvány tekintetében is felmerül. Ezért az oklevelét kérdőjellel iktattuk be adatourunkba az 1295-ös évhez, hangsúlyozva: a datálás kizárólag abban az esetben fogadható el, amennyiben a zólyomi ispáni irat hiteles.

- 1296., febr. 7. előtt Bécs (*Continuatio Vindobonensis*. In: CFH I. 789. p.; *Chronicon Austriacum Anonymi*. In: CFH I. 516. *Henrici de Heimurg presbyteri Annales Bohemorum*. In: CFH II. 1132. p. Ágnes osztrák és stájer hercegnővel való házasságkötésének, esetleg eljegyzésének feltételezhető időpontja; az eseményt más forrás 1295. dec. 25. utánra helyezi: *Annales Florianenses*. In: CFH I. 129. p.; *Zsoldos*, 2005. 21. p.: 48. jegyz.)
1296. febr. 5. Buda (DF 248 871. sz., RA 4046. sz., keltére a váci káptalan 1296. évi átírása alapján uo.)
1296. febr. 26. Buda (DF 248 871., RA 4047. sz., keltére a váci káptalan 1296. évi átírása alapján uo., kiadójára: DPM 175. sz.)
1296. márc. 13. Buda (DF 200 740., RA 4049. sz., a kiadó kilétére: DPM 177. sz.)
1296. márc. 18. Buda (DF 200 746., RA 4050. sz., keltére a székesfehérvári káptalan 1296. ápr. 4-i átírása alapján uo.)
1296. ápr. 8. Bécs (*Vienna*; DF 201 660., RA 4052. sz.)
1296. ápr. 18. Buda (DL 27 005., RA 4054. sz.)
1296. jún. 15. Buda (DL 63 900., RA 4060. sz.)
1296. jún. 22. Buda (DL 1447., RA 4062. sz.)
1296. jún./júl.? Buda (DL 38 134., RA 4084. sz.)²⁹
1296. júl. 5. Buda (DL 30 587., RA 4065. sz.)
1296. aug. 6. Győr (*Jaurinum*; DL 31 192., RA 4071. sz., kiadójára, a kelet meghatározásával és a szöveg pontosításával: DPM 184. sz.)
1296. szept. 16. Buda (DF 266 611., RA 4077. sz., az oklevél bizonytalan hitelű, amint arra a szövegét elsőként közreadó Borsa I. is felhívta a figyelmet)

29 1296. szept. 21-i oklevelében a király említi, hogy egy ugocsai birtokügyet az országgyűlésre halasztott, amit aztán ott Lodomér esztergomi érsek és a bárók részvételével meg is tárgyaltak. Lodomér saját kiadványa szerint jún. 22-én Budán tartózkodott (DL 56 730.), ami minden bizonnyal — a már ekkor és gyaníthatóan a székvárosban folyó — általános *congregatio*val állt szoros összefüggésben (*Lenkey – Zsoldos*, 2003. 199. p.).

1296. szept. 18.° Kőszeg mellett (*prope Kuzegh*; Vas m., *Csánki* II. 724. p.; DF 259 768., RA 4079. sz., kelte a pécsi káptalan 1296. okt. 6-i átírása alapján)
1296. szept. 19.° Kőszeg vár alatt (*sub castro Kwzegh*; DL 332., RA 4080. sz., keltére uo.)
1296. szept. 20.° Kedhely (*Kedhel*; Sopron m., ma Répcekehely; Mannersdorf an der Rabnitz, Burgenland, Ausztria, *Csánki* III. 613. p.; DF 259 769., RA 4081. sz., kelte a pécsváradi konvent 1296. nov. 27-i átírása alapján)
1296. szept. 21.° Kőszeg vár alatt (*subtus catrum Kwzeg*; DL 38 134., RA 4084. sz.)
1296. okt. 6.° Kőszeg vár alatt (*sub castro Kwzeg*; DL 43 945., RA 4085. sz.)
1296. okt. 25. Buda (DF 259 770., RA 4089. sz., keltére a pécsi káptalan 1296. nov. 20-i átírása alapján uo.)
1297. febr. 24. Buda (DL 71 351., RA 4104. sz., kelte a király 1297. ápr. 18-i átírása alapján)
1297. márc. 23. Marchegg (*Marhek*; Osztrák Hercegség, ma Alsó-Ausztria, Ausztria; DF 283 031., RA 4105. sz.)
1297. márc. 26. Pozsony (DF 238 641., RA 4107. sz.)
1297. máj. 28. Buda (Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Archiv Erdödy, D 29 (80–04–02), *Kis*, 2004. 81. p.)
1297. máj. 30. Buda (DL 86 132a, RA 4111. sz.)
1297. jún. 4. Buda (DL 105 997., RA 4112. sz.)
1297. jún. 24. Esztergom (DL 689., RA 4116. sz.)
1297. júl. 8. Buda (DL 1485., RA 4120. sz.)
1297. aug. 21. Buda (DL 1104., RA 4130. sz.)
1297. szept. 26. Berény környékén (*circa villam Beryn*; talán a Fejér megyei községek valamelyike, ma Lovasberény, Csákberény; DL 61 160., RA 4131. sz.) Somogy m.: *Csánki* II. 592. p.; Veszprém m.: *Csánki* III. 222. p.; Sopron m.: *Csánki* III. 600–601. p.)

1297. okt. 18., vagy
kevéssel előtte Sopron (Sopron m.; DF 201 662., RA 4133. sz.)³⁰
1297. okt. 20.? Bécsújhely mellett (*prope Novam civitatem*; Osztrák Hercegség, ma Wiener Neustadt, Alsó-Ausztria, Ausztria; eredetije nem fellelhető, RA 4134. sz., keltére ugyanitt)³¹
1297. nov. 1. Pozsony mellett (*prope Posonium*; eredetije elveszett vagy lappang, DF 239 584., RA 4142. sz.)
1297. nov. 11. Buda (DL 12 033., RA 4147. sz.)
1297. dec. 7.? Buda (DL 83 142., RA 4150. sz.)³²

30 A király említi e napon kelt oklevelében, hogy Sopronban járta alkalmával tapasztalta az ott lakó királyi polgárok és vendégtelepesek szegénységét. A városban tett látogatás ekkor, vagy esetleg egy-két nappal korábban történt voltát az uralkodó egy másik, a soproniak javára ugyane napon kibocsátott *privilegiuma* is alátámasztja (RA 4132. sz.).

31 Évszámjegyzés nélkül, Szent Lukács evangélista ünnepe (okt. 18.) utáni vasárnap, *Nova civitas* mellett kiadott oklevelében a király megparancsolja Miklós fia János mesternek, hogy Ilmeuch birtokot adja vissza Herbord fia Herbordnak, és kárpótolja azt a neki okozott károkért. Karácsonyi J. — a *datatio*ban szereplő települést Bécsújhellyel azonosítva — a *mandatum* keltét 1296. okt. 21-re tette (*Karácsonyi*, 1902. 122–123. p., 188. sz.), amit Borsa I. azon indoklással módosított a következő évre, hogy egyfelől nincs adatunk a király 1296. okt. közepe utáni Kőszeg környéki tartózkodására, másrészt 1297. őszi itineráriumába (okt. 18.: Sopron, nov. 1.: Pozsony) „a bécsújhelyi keltezés jól beilleszthető”. A parancslevél más kiadói közül Wenzel G. 1291-re, I. Lindeck-Pozza pedig 1296-ra datálta azt (I. RA 4134. sz.). Az előbbi vélemény nyilvánvalóan téves, 1291-ben ugyanis a kérdéses őszi napokban III. András minden bizonnyal Magyarországon tartózkodott (I. RA 3821., 3826., 3830. sz.). 1296 ellenben már elképzelhető, jöllehet egy oklevele szerint négy nappal később, okt. 25-én az uralkodó Budán volt (RA 4089. sz.). Feltétlenül megfontolásra érdemes ugyanakkor Pór A. véleménye, miszerint az uralkodó 1297. nov. eleje táján hozta Magyarországra, és vette nőül Ágnes osztrák hercegnőt (*Pór*, 1888. 224. p.; vö. *Wertner*, 1892. 577. p.), amit a király okt. közepi soproni, illetve nov. 1-jei pozsonyi tartózkodása vitathatatlanul támogatni látszik, és igencsak csábító a gondolat, hogy a bécsújhelyi keltezést is ezen utazáshoz kapcsoljuk. Ilyenformán, főként az említett pozitív adatok fényében az 1297-es keletnek jóval nagyobb a valószínűsége, de minthogy az 1296. évet nem tudjuk kizárni, a kérdőjel kitétele feltétlenül indokolt.

32 A király az évszám megjelölése nélkül, Szent Miklós ünnepét (dec. 6.) követő napon, Budán kiadott *mandatumát* címzettje, az egri káptalan 1297-ben írta át. A Szent János evangélista-egyház oklevelezési gyakorlatának megfelelően a *transcriptum* nem tartalmaz napi dátumot és a káptalan egyébként információ-gazdag és jól használható archontológiai adatsorai sem nyújtanak segítséget a jelentéstétel készültének közelebbi időpontját illetően, így nem kizárható, hogy a királyi diploma az előző (1296.) év végén kelt. Bár az uralkodó tartózkodási helyeiről 1296. okt. 25. után szokatlanul hosszú ideig, négy hónapig nincs tudomásunk, a legvalószínűbbnek mégis az látszik, hogy akár csak országlása egésze alatt, ekkor is Budán töltötte a késő őszi és

1297. dec. 8. Buda (DL 58 433., RA 4151. sz.)
1297. dec. 10. Buda (eredetije a HO szerint az Erdődy család galgóczi levéltárában, 63–3–1 jelzet alatt volt található; RA 4152. sz.)
1298. jan. 7. Buda (DF 283 555., RA 4165. sz.)
1298. jan. 28. Buda (DL 3649., RA 4170. sz.)
1298. jan. 29. Buda (DL 1489., RA 4172. sz.)
- 1298., febr. 9. után Bécs (Chronicon Austriacum Anonymi. In: CFH I. 516. p.; Continuatio Vindobonensis. In: CFH I. 790. p.; Continuatio Zwetlensis III. In: CFH I. 794. p.; találkozó I. Albert osztrák és stájer herceggel, II. Vencel cseh és lengyel királlyal, II. Albert szász herceggel, Hermann és IV. Ottó brandenburgi örgrófokkal, I. Bolko opolei herceggel, Miklós opavai herceggel, VI. Henrik és II. Ottó karintiai hercegekkel, Ágnes királyné és számos magyar báró és prelátus társaságában; *Pauler*, 1899. 451. p.; *Lenkey – Zsoldos*, 2003. 204. p.)
1298. febr. 12. Bécs (Chronicon Austriacum Anonymi. In: CFH I. 517. p.; Continuatio Vindobonensis. In: CFH I. 790. p.; Continuatio Zwetlensis III. In: CFH; a király leánya, Erzsébet hercegnő eljegyzése Vencel cseh trónörökösrel)
1298. jún. 22. Buda (DF 207 114., RA 4181. sz.)
1298. júl. 27., vagy
kevéssel előtte[□] Pest (UGDS I. 192–193. p. [hibásan 1292-es keltezéssel]; a Rákoson, többek között János kalocsai érsek és számos főpártársa részvételével tartott országgyűléssel összefüggésben; vö. 1298. aug. 5.: DRMH I/1. 48–53. p.)
1298. aug. 15. Buda (DF 238 280., RA 4191. sz.)

téli időszakot. 1297. dec. 8-án bizonyosan Budán volt (RA 4151. sz.). A kiadvány keltét a fentiek alapján kérdőjellel iktattuk be az itineráriumba, ám hangsúlyozzuk, a két lehetőség közül az 1296-os év kevésbé valószínű.

1298. aug. 20. Buda (DF 244 450., RA 4192. sz., keltére a szekszárdi bencés konvent 1298. szept. 29-i átírása alapján uo.)
1298. szept. 1. Buda (DL 61 161., RA 4193. sz.)
1298. nov. 2. Buda (DL 1510., RA 4199. sz.)
1298. nov. 26. Buda (DF 238 279., RA 4200. sz.)
1298. dec. 29. Buda (DL 1548., RA 4202. sz.)
1299. febr. 16. Buda (DL 40 251., RA 4214. sz., kiadójára: DPM 208. sz.)
1299. febr. 19. Buda (elpusztult eredetijének fényképe: DL 96 041., RA 4217. sz.)
1299. febr. 22. Buda (DL 1525., RA 4218. sz.)
1299. márc. 26. Buda (DL 16 746., RA 4222. sz.)
1299. ápr. 10. Buda (DL 50 639., RA 4226. sz.)
1299. ápr. 12. Buda (DL 65 259., RA 4230. sz.)
1299. máj. 2. Buda (DL 49 012., RA 4234. sz.)
1299. máj. 7. Buda (DL 58 435., RA 4236. sz.)
1299. máj. 17. Buda (DF 264 130., RA 4239. sz.)
1299. máj. 24. Buda (DF 210 158., RA 4241. sz.)
1299. júl. 4.[□] Rákos (*Rakos*; Pest m., ma Budapest VI., VII., VIII. és XIV. kerülete, *Győrffy* IV. 550–551. p.; DL 7735., RA 4242. sz.)³³
1299. júl. 8. Buda (DL 58 437., RA 4250. sz., kiadójára a szöveg számos pontosításával: DPM 219. sz.)

33 A király a nagyszombati klarissza nővérek képviseletében eljáró Rapolt ferences gvárdián kérésére júl. 4-én Rákoson, minden bizonnyal az ott tartott országgyűlés alkalmával tiltotta meg összes Pozsony megyei adószedőjének, illetve különösen a nagyszombati bírónak és polgároknak, hogy a városukbeli apácák Nagyszombatban és azon kívül lakó népeit adóbehajtással zaklatni merészkedjenek, mivel számukra (V.) István és (IV.) László királyok *privilegiumát collecta*-mentességükről megerősítette. Az 1298. évi pesti általános gyűlés máj. 8-ra tűzte ki a következő országgyűlés idejét (17. cikk; I. DRMH I/1. 53. p.), kérdés azonban, hogy az valóban megkezdődött-e ekkor, vagy mint gyanítható: csak némi késedelemmel ült össze. A király és a bárók, valamint a főpapok leginkább Budán tartózkodtak e hetekben. Júl. 17-én valószínűleg még tartott a *congregatio* (UB II. 327–328. p.; az 1299. évi országgyűlésekre I. R. Kiss, 1917., magára a rákosi gyűlésre: uo. 273–275., 277. p.).

1299. júl. 12.	Buda (DL 69 368., RA 4251. sz.)
1299. aug. 1.	Buda DL 66 490., RA 4259. sz.)
1299. aug. 3.	Buda (DL 38 135., RA 4261. sz.)
1299. aug. 7.	Buda (DL 107 417., RA 4262. sz.)
1299. aug. 10.	Budavár (<i>castrum Budense</i> ; DF 277 216., RA 4263. sz.)
1299. aug. 14.	Esztergom (DL 1487., RA 4265. sz.)
1299. szept. 5., esetleg egy-két héttel előtte ³⁴	Székesfehérvár mellett (DL 57 228., ÁNHO 300. sz.) ³⁴
1299. szept. 14.	Buda (DL 49 013., RA 4268. sz.)
1299. szept. 21.	„Toplica” mellett (<i>prope Thoplicam</i> ; nagy valószínűség szerint a zalai, ma Veszprém megyéhez tartozó Tapolca, <i>Csánki</i> III. 25–26. p.; DF 200 072., RA 4269. sz.) ³⁵
1299. szept. 24.	Krakó mellett (<i>prope Craco</i> ; vélhetően a később Vas megyébe olvadt Karakói ispánság azonos nevű központja, <i>Csánki</i> II. 762. p.; DL 91 143., RA 4271. sz., kiadójára: DPM 222. sz.) ³⁶
1299. nov. 4.	Buda (DL 107 418., RA 4276. sz.)
1299. dec. 2.	Esztergom (DF 272 372., RA 4281. sz.)
1300. jan. 2.	Buda (DL 40 263., RA 4288 sz., keltére a váradi káptalan 1300. jan. 30-i átírása alapján uo.)

34 (Aba nembeli) Omodé nádor említi 1299. szept. 5-i ítéletlevelében, hogy a király az „ország megújítása érdekében” az egyházi és világi előkelőkkel Fehérvár mellett általános gyűlést tartott. (ÁNHO 300. sz.; vö. *Pauler*, 1899. 407–408. p.) Zsoldos A. szerint elképzelhető, hogy a gyűlésre aug. 20. körül került sor (*Lenkey – Zsoldos*, 2003. 217. p.). Szept. 1-jén egyébként István alországbíró is a város közelében, az attól alig 20 km-re található Csókakőn tartózkodott (HO VI. 450–452. p. A gyűlésre l. még: *R. Kiss*, 1917. 276. p.).

35 A Zala megyei helynév azonosítására l. 1290: „Thaplichá”: Zala I. 99–100. p., vö. 1331: „Topplicha”, uo. 256–257. p.) Az egyéb elvben felmerülő lehetőségek (a Varasd, Zágráb, Bihar, Doboka Fehér, Hunyad, illetve megyei Tapolca) azért zárhatóak ki, mert a király szept. 14-én Budán, 24-én pedig Krakkón keltezett, és a szóba jöhető Tapolca és Krakkó nevű települések közül a legközelebbiek is (a baranyai, már régen elpusztult Karakó és a Zágráb megyei Tapolca, ma Gornja Topličica, Horváto.) 270 km-re feküdtek egymástól.

36 A kelet helyi azonosítására — a tapolcai tartózkodással összefüggésben — l. az előző jegyzetet.

1300. jan. 13.	Buda (DL 1558., RA 4290. sz.)
1300. jan. 18.	Buda (DL 38 137., RA 4291. sz.)
1300. jan. 22.	Buda (DF 281 802., RA 4292. sz.)
1300. jan. 29.	Buda (DF 243 690., RA 4293. sz.)
1300. febr. 19., vagy kevéssel előtte	Buda (az oklevél csak kiadásból ismert: CDH VI/2. 290–294. [293–294.] p.) ³⁷
1300. márc. 10.	Buda (DF 265 822., RA 4294. sz.)
1300. ápr. 17.	Buda (DF 263 708., RA 4297. sz.)
1300. máj. 28.	Buda (DL 63 902., RA 4308. sz.)
1300. jún. 1.	Buda (DL 32 504., RA 4309. sz.)
1300. jún. 17.	Buda (DF 275 795., RA 4311. sz., kiadója: DPM 236. sz.)
1300. jún. 19.	Buda (DL 49 014., RA 4312. sz.)
1300. jún. 26., vagy kevéssel előtte?≈?	rákosi mező (DL 40 271., ÁNHO 314. sz.) ³⁸
1300. júl. 8.	Buda (DF 219 431., RA 4313. sz.)
1300. júl. 21.	Buda (DL 91 145., RA 4314. sz.)
1300. aug. 28.	Buda (DF 230 255., RA 4325. sz.)
1300. aug. 30.	Buda (DL 40 274., RA 4326. sz.)
1300. szept. 7.	Buda (DF 259 711., RA 4359. sz.) ³⁹

37 István alországbíró említi febr. 19-én, Budán kelt oklevelében, hogy a királlyal és két megnevezett báróval közösen hoztak ítéletet egy régóta húzódó perben.

38 A *datum pro memoria*-oklevél kiadóját nagy valószínűség szerint Aba nembeli Omodé nádor személyében jelölhetjük meg (l. ÁNHO 314. sz.), akinek itteni keltezése alapján joggal feltételezhető, hogy a rákosi mező jún. közepe óta ezúttal is országgyűlés helyszíne volt, és azon az egyébként a szomszédos Budán tartózkodó király is megjelent (l. *Pauler*, 1899. 469. p.). Megítélésünk szerint nem tűnik lehetetlennek továbbá az sem, hogy egy — közelebről sajnos nem meghatározható — világi nagybíró évszám nélkül, jún. 11-én, Pesten kiadott *memorialisa* ugyancsak ezen *generalis congregatio* idején, vagy a körül kelt (ÁÚO X. 458. p.; vö., a többi eshetőség tárgyalásával: DPM 70. sz.).

39 Évszám nélkül, Szűz Mária születésének ünnepe (szept. 8.) előtt való szerdán, Budán kiadott *mandatum*ában a király megparancsolja Csák fia János baranyai ispánnak, hogy a „Bokou” Miklós által elfoglalt, Baranya megyei Kopács birtokot adja vissza István fia Konrád mesternek, és a bemutatandó oklevelek alapján Lőrinc fia Kemény részéről szintén szolgáltaasson igazságot

annak. A kiadvány keltét az azt elsőként regesztázó Szabó K. — sejtetően a napi dátuma alapján — 1291–1300 közé helyezte (*Szabó*, 1875. 44. p. [27. sz.]), Borsá I. pedig oklevéltára végén, a nem megállapítható keltű diplomák közé vette fel azt. Matuscsinai Lőrinc nádor fia Miklós és a Győr nembeli István fia óvári Konrád között már 1291-ben folyt a per Kopács birtokáért, azonosításuk ezen oklevelek, elsősorban pedig a pécsi káptalan egy szintén évszám nélküli, de valószínűleg ekkortájt készült jelentése alapján lehetséges (ÁÜO X. 435–436. p.). Amint azt a káptalan kiadványából megtudjuk, Hont-Pázmány nembeli Tamás országbíró utasítása értelmében a köztük lévő per tárgya, valamint az ennek kapcsán Miklósrá kirótt bírságok okán Konrádnak a mennybemenetel ünnepén iktatták Kopács birtokát, és Miklóst Konrád ellenében a jövendő hadoszlás 15. napjára az uralkodó elé idézték. A régi jogvita az országbírói ítélet, sőt a király személyes közbeavatkozása dacára sem zárult le, 1299. ápr. 26-án ugyanis Konrád a pécsi káptalan előtt újfent tiltakozott, mert Miklós ismét elfoglalta, vagy inkább 1291 óta folyamatosan jogtalanul kezén tartotta a Dráva menti fekvőséget. Zsoldos A. — véleménye indoklása nélkül — ezen *protestatio* alapján a király *mandatumát*, illetve abból következően az oklevél címettjének, Csák nembeli Jánosnak baranyai ispánságát 1300 szeptemberére datálta (*Zsoldos*, 2011. 316. p.). A III. András országlása alatt működő Baranya megyei ispánok archontológiai adatsora sajnálatos módon meglehetősen hiányos, így János e tisztségét 1299 és 1300 mellett elvileg 1292–1295 között is viselhette, és fájdalunkra országnagyi pályafutása egyéb adatai révén sem tudjuk tovább csökkenteni az e szempontból szóba jöhető évek számát (l. *Zsoldos*, 2011. 133., 316. p.). Zsoldos vélekedésének helytállósága mellett szól ugyanakkor, hogy az országos nagybírói fórumok előtti tiltakozást csaknem minden esetben megelőzte egy hiteleshely előtti hivatalos panasztétel, olyan példát pedig aligha találunk, amikor a sértett fél előbb a királyi udvarban adta elő és foglaltatta volna írásba tiltakozását, majd valamivel később egy vidéki, a jogérvényesítés szempontjából nyilvánvalóan összehasonlíthatatlanul csekélyebb jelentőségű, szinte súlytalan közhitelű írásszervvel is oklevelet állíttatott volna ki az ügyben. Némrégiben Szöcs T. is foglalkozott a Kopácsért folyó per irataival és történetével (DPM 134., 136. sz. oklevelek kommentárjai). Ő az 1299-es pécsi káptalani kiadvány és a királyi *mandatum* egyes szövegepanelei közötti összefüggés alapján szintén az előbbie utáni időpontra helyezte vizsgált oklevelünk keltét, az ellenben – Zsoldos javaslata, 1300. szept. 7. mellett – értelemszerűen 1299. szept. 2. is lehet. Szöcs igen meggyőző magyarázatot kínál arra a kérdésre is, hogy óvári Konrád a számára kedvező királyi és országbírói ítéletek dacára miért nem tudta birtokba venni Kopácsot, és kellett 1299-ben újra kezdenie a pert. A meglepő fejlemények oka a kutató szerint alkalmasint az volt, hogy Baranya megye élén 1289–1291 és 1296–1299 között, de a csekély számú adat fényében elméletileg akár az 1284–1291, illetve az 1295–1300 közötti évkörre is kiterjeszhetően, az András király oklevelében szintén Konrád ellenlábasaként említett Kemény fia Lőrinc, „Bakou” Miklós testvére állt, aki összejátszva hatalmaskodó fivérével, egyszerűen „elszabotálta” a legfelsőbb bírói fórumok döntéseinek érvényre juttatását. Valószínűsíthető továbbá az is, hogy amennyiben Miklós Kopácsot 1299-ben újabb foglalás révén tartotta kezén, nem pedig megszakítatlanul bitorolta azt 1291 tája óta, akkor az újbóli jogsértésre Lőrinc baranyai ispánsága idején, az évtized második felében került sor. Mindez azonban nem elegendő ahhoz, hogy kellő felelősséggel kijelenthessük: a királyi parancslevél III. András uralkodásának utolsó másfél esztendejében kelt, tekintve hogy a fentebbi archontológiai megfontolások szerint — lévén Lőrinc ispán 1296 márciusában szerepel első ízben Baranya ispánjaként, elődét pedig csak egyetlen alkalommal, 1294. nov. végén említik forrásaink — az 1292–1295 közötti évek

1300. szept. 9.	Buda (DL 98 011., RA 4329. sz.)
1300. okt. 1.	Esztergom (DL 49 015., RA II/4. 4332. sz.)
1300. okt. 7.	Esztergom (DL 49 016., RA 4333. sz., keltére az esztergomi káptalan 1300. okt. 21-i átírása alapján uo.)
1300. nov. 6.	Buda (DL 47 821., RA 4338. sz.) ⁴⁰

is elképzelhetőek. Ugyanakkor a király budai tartózkodását szept. elején 1292-ben és 1294-ben teljes, 1293-ban pedig csaknem teljes bizonyossággal kizárhatjuk (I. *Lenkey – Zsoldos*, 2003. 181–182. p.; RA 3947., 3998. sz.), ráadásul a *datati*ban megjelölt szerda mindhárom évben viszonylag távol esett a viszonyításként megjelölt szept. 8-tól, és valószínűbbnek látszik, hogy azt inkább Szent Egyed napja (szept. 1.) szerint adták volna meg. Az esetleges 1295. évi kelettel szemben (ekkor szept. 7. lenne a napi dátum) más megfontolandó érvek hozhatók fel. Egyfelől a per első szakasza vélhetően még 1292 közepén lezárult, majd csak 1299-ben indult újra, így 1295-ben értelmezhetetlen lenne a király szóban forgó utasítása, hacsak a két időpont között Győr nembeli Konrád nem fordult Kopács elbitorlása miatt még egy alkalommal a központi bírói szervekhez, aminek lehetőségét csaknem biztosan elvethetjük. A fennmaradó 1299. és 1300. esztendő között feltétlenül az utóbbit támogatja, hogy 1299 esetében a napi dátum szept. 2. lenne, ami szintén sokkal inkább Szent Egyed ünnepe szerinti *datati*ot feltételezne, továbbá hogy alig két és fél hónappal korábban, az év júniusának végén még Kemény volt Baranya ispánja, így a tisztséget akár még szept.-ben is betölthette. Összegezve: mindezek, elsősorban Konrád az egri káptalan előtt 1299 áprilisában megismételt tiltakozása, amelyet a *mandatum* kiadása *ante quem*jének is tekinthetünk, III. András szept. eleji tartózkodási helyei, valamint Lőrinc fia Kemény baranyai megyéispánságának ismert időhatárai, továbbá Szöcs T. a korábbi királyi és országbírói utasítások elszabotolására vonatkozó vélelme, nem utolsó sorban pedig a kiadvány keltezésének szerkezete kapcsán felmerülő megfontolások alapján annak kibocsátását a király uralkodásának utolsó másfél évére helyezhetjük. 1299 és 1300 szept. egyaránt elképzelhető, ugyanakkor hozzátehetjük, hogy az utóbbi év valószínűbbnek látszik, ezért az adatot az 1300. év dátumai közé, de — mindenesetre — kérdőjellel vettük fel.

- 40 Év nélküli, mindenszentek ünnepének (nov. 1.) nyolcada előtti vasárnap, Budán kibocsátott oklevelében a király megparancsolja az esztergomi káptalannak, hogy kiküldöttje révén kézbesítse János, az esztergomi keresztés (johannita) testvérek mestere ügyében kelt oklevelét Barleus ispán, ugyanottani várnagynak, és tegyen jelentést annak válaszáról. Az uralkodó *mandatuma* Tamás prépost és a címzett egyház szintén az évszám közlése nélkül, nov. 12-én lejegyzett átírásában maradt fenn (ÁÚO VI. 490. p.), Borsá I. pedig — indoklás nélkül — az 1300. évi kiadványok közé vette fel azt. A Divék nembeli korábbi alnádorról (1296) azonosítható előkelőt és fivérét, Iroszlót III. András 1300. jan. közepe táján nevezhette ki esztergomi várnaggyá, miután az erősséget és a megyét elvette a hűtlenné lett bicskei Gergely választott érsektől. (L. *Pauler*, 1899. 468. p.; *Zsoldos*, 2011. 24., 260. p. A király 1300. jan. 29-én megparancsolta az esztergomi érsekség népeinek, hogy engedelmességedjenek az említett előkelőknek, akiknek átadta a várat az érsekség népeivel és az ispánsággal egyetemben, I. RA 4293. sz.) Valószínűtlen, de feltételezve, hogy Gergely már 1299 folyamán távozni kényszerült székvárosából, és Barleusék várnagyi megbízatását csak jóval később követte az érseki népeknek szóló engedelmisségi parancs írásba foglalása, elképzelhető lenne egy évvel korábbi kelet is, ebben az esztendőben

1301. jan. 13. Buda (DL 1613., RA 4342. sz.)
1301. jan. 14. Buda; elhunyt (Chronicon Pictum. In: CFH I. 659. p.; Annales Florianenses. In: CFH I. 129. p.; Necrologium et liber anniversariorum sanctimonialium Engelbergensium. In: CFH II. 1459. p.; Necrologium Campi Regis ordini S. Francisci. In: CFH II. 1669. p.)

Megjegyzések III. András király itineráriumához

Utolsó Árpád-házi uralkodónk hercegi évei, azaz 1290. augusztus előtti tartózkodási helyeiről meglehetősen keveset tudunk. 1265 táján, minden bizonnyal Velencében született, ahol nem sokkal korábban atyja, a szintén külhonban világra jött István herceg új otthonra lelt és ismét megnősült. Gyermekeveit és ifjúkorát legnagyobbbrészt valószínűleg ugyanitt töltötte, neveltetéséről korán, 1271-ben elhunyt atyja helyett anyai rokonai, a gazdag és tekintélyes velencei patricius-család, a Morosinik gondoskodtak. Egykorú német forrásaink tudósítása alapján nagy bizonyossággal kijelenthető ugyanakkor, hogy trónra jutását megelőzően, 1278 tavaszától rövidebb időre legalább három alkalommal is megfordult Magyarországon, hogy érvényesítendő atyai jogait, átvegye a horvát–szlávón hercegség kormányzatát, illetve — mint a dinasztia IV. László királyon kívüli egyetlen férfitagja — bejelentse igényét a trónörökösésre. A három, végső soron sikertelen hazatérési és pozíciószerzési kísérletnek mindössze egyetlen okirati bizonyítéka maradt fenn: András 1278 májusában Kehidán kiadott oklevele, de minthogy feltehetően mindhárom esetben a hatalmas Kőszegi fivérek hívására, illetve azok támogatásában reménykedve jött az országba, okkal vélelmezhetjük: mindannyiszor kizárólag Kőszegi Henrik bán fiainak tartományurasa területén, Szlavónia északi és a Dunántúl nyugati vidékein tartózkodott, ugyanakkor a keletebbi országrészekbe nem jutott el. Másodszer 1287-ben, alkalmasint az év tavaszán jött Magyarországra, de előző próbálkozásához hasonlóan ekkor sem ért el sikert, és hamarosan hazatért Itáliába. Helyzete bizonytalanságát jól mutatja, hogy még legfőbb párthívei, a Kőszegiek tartományában, a délnyugati határszélén sem érezhette magát igazán biztonságban, egy helyi nagybirtokos ugyanis — szintén csak feltételezhetően — harmadik vállalkozása alkalmával, 1290 első

azonban mindenszentek napja vasárnapra esett, következésképp tehát annak nyolcada is, így a fenti kelet helytállósága teljesen bizonyos.

felében Zalában, a Mura vidékén ejtette fogságba, majd Bécsbe vitte I. Albert hercegehez. Itt az osztrák–stájer uralkodó szívélyesen, származását, hercegi rangját elismerve, tisztelettel fogadta és gondoskodott méltó ellátásáról, de egyfajta lazább házi őrizetbe helyezte udvarában, vagy legalábbis figyelte embereivel. Albert később — állítólag annak dölyfös és rátarti viselkedése miatt — megvont mindenfajta támogatást Andrástól, akit ekkor a város Ágoston-rendi szerzetesei vettek pártfogásukba. Megfigyeltetését, mozgásának, tevékenységének szemmel tartását a herceg ugyanakkor vélhetően minden eshetőségre tekintettel továbbra is fenntartotta. András nagyjából fél évig élvezhette Albert vendégszeretétét Bécsben, mígnem 1290. július közepén, Lodomér esztergomi érsek titkos megbízottaitól értesülve László király váratlan haláláról, sikerült Magyarországra szöknie, hogy átvegye a főhatalmat. Kalandos utazása első szakaszán Bécsből hajón jutott el Pozsonyba, ahonnan hívei egy kisebb csoportja kíséretében a Dunán folytatta útját Budára, majd onnét Székesfehérvárra sietett, ahol is nagy valószínűséggel 29-én (esetleg az előző, pénteki napon) megkoronázták.⁴¹

Trónra lépése után, különösen uralkodása utolsó éveiben, elődeivel, V. Istvánnal és IV. Lászlóval összevetve általában viszonylag keveset mozgott királyságában. Hosszabb-rövidebb utazásokat — már amennyire meglehetősen foghíjas itineráriuma alapján megállapítható —, inkább csak országjárása első hat-hét évében tett, akkor is legfeljebb kettőt-hármat évente. A dinasztia kedvelt, és a század második felében gyakorta látogatott erdőuradalmait, a kiterjedt zólyomi, illetve a sárosi–szepesi ispánságokat igazolhatóan csak két ízben kereste fel. Első alkalommal, 1290. október táján fő célja a helyi lakosok hódolatának fogadásán túl az lehetett, hogy lengyel földről érkező menyasszonyával, Fenenna kujáviai hercegnővel találkozzék. Ezt követte egyetlen erdélyi tartózkodása 1291 első napjaiban, ahova valószínűleg Bihar megye felől ment, és ahol Gyulafehérvár mellett február–március fordulóján igen fontos országgyűlést is tartott.

1292 májusában a hercegsége idején már többé-kevésbé megismert Szlavónia és Horvátország felkeresésére indult, s mint azt elsősorban Szabó K. kutatásaiból tudjuk, ezen délvidéki utazása vezetett Zágráb meglátogatását követően, az augusztus 4. utáni napokban Kőszegi Iván általi szégyenletes fogságra vetéséhez.⁴² Ennek időtartamát és helyszínét közelebről nem ismerjük, de abból, hogy következő oklevelét csak november 26-án adta ki, s még december végén is Zágráb-

41 Nagy, 1877.; Kádár, 2016.

42 Szabó, 1884.; Lenkey – Zsoldos, 2003. 181–182. p.

ban keltezett, feltehetően az hónapokig eltarthatott és kezdetben Kőszegiek egyik szlavóniai, talán épp Körös megyei erőssége szolgált kényszerű lakhelyeül.

Talán a kétségkívül rossz és nyomasztó emlékek, a személyes megaláztatás és a királyi tekintélyen esett csorba eredményeképp, valamint mert az ország-rész bárói közül többen nyíltan a nápolyi Anjoukat támogatták, András a későbbiekben még rövidebb látogatás erejéig sem lépte át a Drávát, sőt valószínűleg a Dunántúl déli részén sem fordult meg. A bizonytalan hűségű szlavón–horvát tartomány, valamint az említett dél-dunántúli országrész kormányzásával inkább a királyságba hívott anyját, Thomasina Morosinit bízta meg, majd annak 1297 végén bekövetkezett halála után nagybátyját, Albertinot állította Szlavónia élére. Hasonlóképp kivételesnek mondhatók a Szerémségben, a Duna–Tisza köze, valamint a Tiszántúl déli megyéiben tett látogatásai; egy igen bizonytalan hitelű oklevél szerint 1295. augusztus elején megfordult állítólag Péterváradon, illetve egy másik, sajnos évszámszerűen nem megállapítható alkalommal Szalánkeménben is, míg a Dél-Alföldön, 1293. augusztus végén, Szegeden járt, mindösszesen tehát legfeljebb három ízben kereste fel az országot ezen részét. Erdély lakói még ennél is kevesebbszer, csupán egyetlen ottani látogatása idején fogadhatták vendégül a királyt, 1291 elején, amikor a már említett gyulafehérvári országgyűlésre is sor került, igaz, legalább két hónapot töltött ott, legnagyobbbrészt vélhetően Fehér megyében.

Az ország határait királyként forrásaink által bizonyíthatóan hat alkalommal lépte át, mindahányszor Ausztria felé. Leghosszabb itteni tartózkodására az 1291. évi, I. Albert herceg elleni nagyszabású hadjárat idején került sor, ekkor körülbelül négy-öt hetet töltött serege élén a megszállt Bécs környéki területeken. 1296. január vége táján már barátiilag, a jó viszony jegyében ment Bécsbe, ekkor vette nőül (esetleg jegyezte el) I. Albert leányát, Ágnes hercegnőt.⁴³ Körülbelül két hónappal később, 1296. április 8-án ismét Bécsben tartózkodott. 1297-ben hasonlóképpen, két ízben is látogatást tett a szomszédos hercegségben, hogy személyesen találkozzék apósával: március végén a Morva-parti Marcheggben, október 20. körül pedig Bécsújhely vidékén keltezett. A következő év február elején ifjú feleségével látogatott ismét Ausztriába, ahol is Bécsben, Albert herceg udvarában a térség több uralkodójával, így II. Vencel cseh királlyal, a karintiai, opolei és opavai hercegekkel, valamint a branbenburgi örgróffokkal találkozott. A tárgyalá-

43 A király és Ágnes osztrák hercegnő házasságkötésének vagy eljegyzésének időpontjára (1296. febr.) l. *Zsoldos*, 2005. 21. p.: 48. jegyz. A magunk részéről — lényegében egyetértve Pór Antal-lal — elképzelhetőnek tartjuk, hogy III. András és Ágnes hercegnő egybekelésére később, 1297. okt. vége körül, talán Pozsonyban került sor (*Pór*, 1888. 224. p.).

sok gyorsan eredményre vezettek, a megjelent fejedelmek és főpapok szövetség-re léptek egymással, és támogatásukról biztosították Albertet Adolf német király ellen, majd 12-én András leányát, Erzsébet hercegnőt eljegyezte a cseh uralkodó fiával.⁴⁴

A legtöbb időt az ország kormányzati központjai: Buda, Székesfehérvár és Esztergom által határolt viszonylag kis terület, az úgynevezett *medium regni* után — említett ausztriai tartózkodásaival is összefüggésben természetesen — Északnyugat-Magyarországon, Győr, Kőszeg, Sopron és Pozsony környékén töltötte. 1290. július végi trónra lépte és 1301. januári elhunya között az ország mintegy 90 megyéje, vár- és erdőispánsága közül igazolhatóan 26-ban járt, ennél azonban kétségkívül jóval több helyen fordult meg legalább egy alkalommal. Szolnok, Szabolcs, Szatmár, valamint Bodrog és Bács megyék területéről nem ismerünk például olyan oklevelet, amely ott-tartózkodásáról tanúskodna, Erdélyben, a déli, macsói határvidéken, illetve a szomszédos megyékben tett látogatásai alapján azonban valószínűtlen, hogy más útvonalon, ezeket kikerülve jutott volna el utazása forrásainkban is említett állomására.

Uralkodása utolsó éveiben jól láthatóan, a korábbi időszakokhoz képest töredékre csökkent mozgási aktivitása, 1297 vége után csak egészen kivételes esetben, mindössze egy alkalommal hagyta el az ország szívében fekvő, kormányzati szempontból legfontosabb megyék: Esztergom, Pilis és Pest területét, jelesül 1299. szeptember 15. körül, mikor feltehetően Fejéren keresztül a koronázóváros, majd Veszprém érintésével a Dunántúl középső részére indult. A Kőszegi fivérek, pontosabban Iván tartományának határvidékén tett látogatását illetően csak találgathatunk, november első napjaiban már bizonyosan székhelyén, Budán volt.

Hogy a szeptember 21-én, majd három nappal később kelt okleveleit valóban a zalai Tapolcán, illetve a Vas megyével nyugatról szomszédos Karakón adta ki, több szempontból is csaknem bizonyosnak tekinthetők. Egyfelől nem ismerünk az ország más vidékein e neveken vagy akár hasonló elnevezésekkel olyan településeket, amelyeket, figyelembe véve a király szeptember 14-i budai tartózkodását, az hat-hét, illetőleg kilenc-tíz nap alatt reálisan elérhetett. A Buda–Tapolca közötti, általunk feltételezett fehérvári kitérével kicsit meghosszabbított, kb. 170 km-es távolság ugyanakkor ennyi idő alatt kényelmesen teljesíthetőnek tűnik, főként pedig a zalai település és a Karakó közti nagyjából 40 km-es táv.

A király ezen közép-dunántúli utazásának a jelek szerint egy igen lényeges politikai vonatkozása is lehetett: felettébb valószínűnek látszik ugyanis, hogy va-

44 Pauler, 1899. 451. p.; Lenkey – Zsoldos, 2003. 204–205. p.

lamikor november 4. előtt került sor legfőbb régi, megbízható párthíve, a nádori méltóságot ez idő szerint már hetedszer viselő Aba nembeli Omodé karakói ispáni megbízására. Karakó ispánsága kétségtelenül nem tartozott sohasem a tekintélyesebb előkelői-bárai hivatalok közé, de minthogy a Héder nembeli Kőszegi fivérek mind véstjőslóbban terebélyesedő, gyarapodó tartománya, pontosabban az annak magját képező Vas megye keleti határa mentén feküdt, az erőszakos oligarchafamília további ez irányú terjeszkedésének gátjául szolgálhatott, ekkorra stratégiaileg nagyon fontossá vált. Még egyértelműbben mutat a király és az őt támogató elit ebbéli, Kőszegi Iván és testvérei elleni tervére Omodé nádor másik, vélhetően a karakóival egyidejűleg kapott ispáni kinevezése a Henrik-fiak egy már régen uralmuk alá hajtott megyéje, Zala élére.

A hűtlen és lázadó főurak elleni egyre gyakoribb hadjáratokban András forrásaink bizonyossága szerint csak kétszer vett részt személyesen is, de elképzelhető, hogy valójában ennél több alkalommal — így talán 1292 májusa táján Szlavóniában — is hadba szállt, illetve csatlakozott a pártütőkkel harcoló csapataihoz. 1294. július végétől Váradról maga irányította a Borsa nembeli Lóránd erdélyi vajda és fivérei elleni támadás előkészületeit, majd szeptember eleje táján személyesen is jelen volt azok fő bihari erőssége, Adorján vára elhúzódo ostrománál. 1296. szeptember közepén az ország akkori legnagyobb erejű oligarchacsaládja, a Kőszegiek ellen vezetett hadjáratot; Budáról alig néhány nap alatt, mintegy rajtaütésszerűen Vas megyében, Kőszeg alatt termett csapataival és ostrom alá vette azt, amit végül — alighanem komoly veszteségek árán — viszonylag gyorsan sikerült elfoglalnia.⁴⁵

Élete utolsó 15–16 hónapjában, 1299. október vége után a király — talán valóban a már említett, súlyosbodó, egyre nehezebben viselhető betegeskedése miatt — kizárólag csak Pilis és Esztergom megyék területén, mindenekelőtt Budán, a szomszédos Óbudán, valamint az onnét körülbelül egy napi távolságra fekvő érseki székhelyen tartózkodott, s ezen városok között is csak nagyon ritkán, mindössze három ízben mutatható ki mozgása. Ez különösen közvetlen elődei, László és V. István királyok itineráriumával összevetve szembeűnő, utóbbi például a halálát megelőző mintegy másfél hónapban — ráadásul valószínűleg már betegen és folyamatosan romló egészségi állapotban — Szlavóniából Bars megyébe, majd onnan visszafordulva a Nagy- (Csepel) szigetre „viharzott”.⁴⁶

45 A király a tartományurakkal 1292–1297 között vívott harcaira: *Pauler*, 1899. 437–438., 444–447. p.; *Lenkey – Zsoldos*, 2003. 180–181., 188–189., 198–199. p.

46 *Kádár*, 2016.; *Pauler*, 1899. 302–303. p.

Alig egy évtizedes országlása idején gyakori és zömében huzamosabb ott-tartózkodásainak is nagy részben köszönhetően Buda és részint Óbuda uralkodói és államigazgatási, kormányzati központ szerepe egyértelműen megerősödött és gyakorlatilag állandósult. András feltehetően valóban korán megkedvelte az elődeitől némiképp mellőzött két szóban forgó Duna-jobbparti királyi székvárost, amit az is alátámasztani látszik, hogy végső nyughelyéül is a budai várat választotta.⁴⁷

IV. László király itineráriumból sajnálatos módon kimaradt az alábbi tartózkodási hely:

1284. júl. 2.? Csege rév mellett (*prope portum Chege*; ma Tiszacsege, Hajdú-Bihar m.; Burgenländisches Landesarchiv [Eisenstadt], Niczky-FA, 96. (A), UB III. 284. p.)⁴⁸

47 Chronicon pictum. In: CFH I. 659. p.; *Végh*, 2003. 13–14. p.; *Kovács*, 2003. 241. p. Az utóbbi tanulmány azon kijelentéseit, miszerint a királyt hitvese, Ágnes ferences gyóntatójának, a német származású Henriknek a közbenjárására temették a várbeli Szent János-kolostorba, illetve, hogy a szóban forgó szerzetes a minorita rendház lakója volt, forrásadattal nem támaszthatóak alá, így csak feltételesen fogadhatjuk el.

48 A király évszámmegjelölés nélkül, Szent Péter és Pál apostolok ünnepét követő harmadik napon, a Csege közelében lejegyzett *mandatum*ának keltét közreadója, Lideck-Pozza tette 1284-re, azon, alapvetően helyes indoklással, miszerint egyfelől az oklevél címzettje, a Héder nembeli Kőszegi Henrik bán fiával azonosítható Miklós egyidejű nádori és pozsonyi ispáni hivatalviselését 1284. jan. és 1285. jún. között adatolhatjuk, másrészt IV. László 1284. júl 8-án ugyanott, jún. 25-én pedig Csegén tartózkodott (RA 3318., 3320. sz.). Véleményét annyiban feltétlenül szükséges pontosítanunk, hogy Kőszegi Miklós nádorságára és pozsonyi ispániságára az első teljesen kétségtelen adat 1284. júl. 6-ról ismert, és utóda a nádori méltóságban csak 1286. okt. 13-án szerepel első ízben (ÁNHÖ 216., 226. sz.; a Miklós hivatalviselését általában 1284 augusztusában megszakító Pécs nembeli Dénes nádorságának vonatkozásában l. ÁNHÖ 192. p.), ilyenformán a kiadvány kelte elvileg 1285, és 1286 júliusa is lehetne. 1286. júl. eleje táján ugyanakkor az uralkodó csegei látogatása az itineráriumból biztosan kizárható, 1285-ben pedig legfeljebb elképzelhető (RA 3365., 3372., 3412. sz.). Jóllehet a király 1284 nyarán Csegén és Szabolcs megyében másutt kiállított oklevelei jóval nagyobb valószínűséggel ezen évre mutatnak a csak hipotetikus 1285-ös kelettel szemben, az adatot mindenesetre kérdőjellel közöljük.

Rövidítések jegyzéke*Levéltári források*

- DF Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest. Diplomatikai Fényképgyűjtemény (mol.arcanum.hu/dldf)
- DL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (mol.arcanum.hu/dldf)

Forráskiadványok

- ÁHHKO Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. (Regesta ducum, ducissarum stirpis Arpadianae necnon reginarum Hungariae critico-diplomatica.) Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. Zsoldos Attila. Bp., 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 45.)
- ÁNHO Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke. (Regesta palatinorum et vices gerentium tempore regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica.) Szerk. Szócs Tibor. Bp., 2012. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 51.)
- ÁOHO Az Árpád-kori országbírók és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk. Szócs Tibor. (Kézirat.) Szeged, 2016.
- ÁÚO V–XII. Árpádkori új okmánytár. (Codex diplomaticus Arpadianus continuatus.) V–XII. Közé teszi Wenzel Gusztáv. Pest–Bp., 1864–1874.
- CDCr. VII. Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije VII. (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae VII.) Sabrao i uredio Smičiklas, T[adija]. Zagreb, 1910.

- CFH I–III. *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCCI. Tom. I–III. Collegit Gombos, Albinus Franciscus. Bp., 1937–1938.*
- DPM *Szócs Tibor: Damus pro memoria-oklevelek. Bp., 2017. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai II. Forráskiadványok 54.)*
- DRMH I/1. *The Laws of the medieval Kingdom of Hungary 1000–1301. (Decreta regni mediaevalis Hungariae 1000–1301.) Series I. Volume 1. Translated and edited by Bak, János M.; Bónis, György; Sweeney, James Ross. H., é. n. (Bakersfield, 1989.) (The Laws of East Central Europe.)*
- HO IV–VII. *Hazai okmánytár. (Codex diplomaticus patrius.) IV–VII. Kiadják Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Ráth Károly, Stummer Arnold, Véghely Dezső. Győr–Bp., 1867–1880.*
- Kis, 2004. *Kis Péter: Kiadatlan oklevelek az Erdődy család Bécsben őrzött levéltárából (1251–1297). In: Levéltári Közlemények. 75. (2004) 65–81. p.*
- MES II. *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis II. Ordine chron. disposuit, dissertationibus et notis illustravit Knauz, Ferdinandus. Strigonii, 1882.*
- RA *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. (Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica.) II/4. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. Borsa Iván. Bp., 1987. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 13.)*
- Tóth, 1985. *Tóth Péter: Adatok Borsod megye Árpád-kori birtoktörténetéhez és történeti földrajzához. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. 22–23. (1983–1984) Miskolc, 1985. 89–103. p.*

- UB II–III. Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg II–III. Bearbeitet von Lindeck-Pozza, Irmtraut. Wien–Graz–Köln, 1965–1979.
- UGDS I. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I. Herausgeg. Zimmermann, Franz; Werner, Carl. Hermannstadt, 1892.
- Zala I. Zala vármegye története. Oklevéltár I. 1024–1363. Szerkesztik Nagy Imre, Véghely Dezső, Nagy Gyula. Bp., 1886.

Szakirodalom

- Csánki I–V.* *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–V. Bp., 1890–1913.
- Engel, 1984.* *Engel Pál*: Hunyadi János kormányzó itineráriuma (1446–1452). In: Századok. 118. (1984) 974–997. p.
- Engel, 1988.* *Engel Pál*: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). In: Századok. 122. (1988) 89–146. p.
- Engel – C. Tóth, 2005.* *Engel Pál – C. Tóth Norbert*: Királyok és királynék itineráriumai (1382–1438). (Itineraria regum et reginarum Hungariae [1382–1438]). Segédletek a magyar középkori történelem tanulmányozásához I. Bp., 2005.
- Györffy I–V.* *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–V. Bp., 1963–1998.
- Hegyí, 2013.* *Hegyí Géza*: Marosvásárhely első említése. In: Certamen I. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában. Szerk. Egyed Emese, Pakó László, Weisz Attila. Kolozsvár, 2013. 175–190. p.

- Horváth – Neumann*, 2012. *Horváth Richárd – Neumann Tibor*: Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája (1458–1493). Bp., 2012. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.)
- Jakab*, 2008. *Jakab Zsuzsa*: Ki építette Boldogkő várát? In: *Castrum*. A Castrum Bene Egyesület hírlevele. 7. (2008) 1. sz. 5–16. p.
- Karácsonyi*, 1902. *Karácsonyi János*: A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. Bp., 1902.
- Kádár*, 2013. *Kádár Tamás*: Az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András király megkoronázásának időpontjához. In: *Levéltári Közlemények*. 84. (2013) 3–25. p.
- Kádár*, 2016. *Kádár Tamás*: IV. László király itineráriuma (1264–[1272]–1290). In: *Fons*. 23. (2016) 3–64. p.
- Kállay*, 1903. *Kállay Ubul*: Néhány oklevélről. In: *Turul*. 21. (1903) 138–139. p.
- R. Kiss*, 1917. *R. Kiss István*: III. Endre király 1298/99. évi törvénye. In: *Emlékkönyv Fejérpataky László életének hatvanadik, történetírói működésének negyvenedik, szemináriumi vezetőtanárságának harmincadik évfordulója ünnepére*. Bp., 1917. 263–278. p.
- Kovács*, 2003. *Kovács Eszter*: A budai ferences kolostor a török korban. In: *Tanulmányok Budapest múltjából* 31. Bp., 2003. 241–262. p.
- Lenkey – Zsoldos*, 2003. *Lenkey Zoltán – Zsoldos Attila*: Szent István és III. András. H. n. (Bp.), 2003. (Párhuzamos életrajzok a magyar történelem századaiból.)
- Nagy*, 1877. *Nagy Iván*: Az Árpádházi utolsó király trónra lépte. In: *Értekezések a történelmi tudományok köréből* VI/2. 1877. 1–21. p.
- Pauler*, 1899. *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. II. köt. Bp., 1899.²

- Pór*, 1888. *Pór Antal*: Habsburgi Ágnes magyar királyné és Erzsébet hercegasszony, az Árpád-ház utolsó sarja. In: *Katholikus Szemle*. 2. (1888) 214–243., 463–499. p.
- Spekner*, 2015. *Spekner Enikő*: Hogyan lett Buda a középkori Magyarország fővárosa? A budai királyi székhely története a 12. század végétől a 14. század közepéig. Bp., 2015. (Monumenta historica Budapestinensia XVII.)
- Sroka*, 1996. *Sroka, Stanislaw*: I. Ulászló itineráriuma (1440–1444). In: *Történeti tanulmányok*. 4. Debrecen, 1996. 21–47. p.
- Sulitková*, 1982. *Sulitková, Ludmila*: Az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András kancelláriájának működése és személyzete. (Ford. Szarka László.) In: *Levéltári Közlemények*. 53. (1982) 35–78. p.
- Szabó*, 1875. *Szabó Károly*: Szabó Károly jelentése a styavnyicskai bizottság működéséről. In: *Századok*. 9. (1875) 34–46. p.
- Szabó*, 1884. *Szabó Károly*: III. Endre fogsága 1292-ben. In: *Századok*. 18. (1884) 97–113. p.
- Szentpétery*, 1930. *Szentpétery Imre*: Magyar oklevéltan. A magyarországi középkori okleveles gyakorlat ismertetése. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II/3.)
- Székely*, 2013. *Székely Gusztáv*: Baranka vára a történelemben. In: *Acta Academiae Beregsasiensis*. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. 12. (2013) 2. kötet. 36–41. p.
- C. Tóth*, 2004. *C. Tóth Norbert*: Zsigmond király tisztségviselőinek itineráriuma. I. Uralkodása elejétől az 1420-as évekig. In: *Századok*. 138. (2004) 465–494. p.

- C. Tóth*, 2009. *C. Tóth Norbert: Rozgonyi Simon országbírósa (1409–1414)*. In: „Fons, skepsis, lex”. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendőös Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. Almási Tibor, Révész Éva, Szabados György. Szeged, 2010. 49–75. p.
- Végh*, 2003. *Végh András: A középkori városnegyed a királyi palota előterében. A budavári Szent György tér és környezetének története a középkorban*. In: Tanulmányok Budapest múltjából 31. Bp., 2003. 7–42. p.
- Wertner*, 1892. *Wertner Mór: Az Árpádok családi története*. Nagy-Becskerek, 1892. (Történeti Nép- és Földrajzi Könyvtár 51.)
- Wertner*, 1916. *Wertner Mór: Az 1291. évi magyar–osztrák hadjárat*. In: Hadtörténelmi Közlemények. 17. (1916) 349–386. p.
- Zsoldos*, 2005. *Zsoldos Attila: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*. Bp., 2005. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 36.)
- Zsoldos*, 2011. *Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.)